

Forfatter: Andersen, H. C.

Titel: H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

Citation: Andersen, H. C.: "H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal", i Andersen, H. C.: *H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal*, C. A. Reitzel, 1990, s. 171. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-hcaeventyr07val-shoot-idm139890596626000.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

BIND III

Nye Eventyr og Historier Første Række. Første Samling. 1858 NEH 1-58

Suppe paa en Pølsepind

Suppe paa en Pølsepind blev trykt første gang i NEH 1-58, der udkom 2.3.1858.

Eventyret nævnes første gang i et utrykt brev til Henriette Scavenius på Basnæs 30.11.1857 (i H.C.Andersens Hus). Sin vane tro læste A det op i manuskript for at efterprøve virkningen: »Ingemann og hans Kone [...] vare begge meget lykkelige i mine to sidste Eventyr: »Flaskehalsen« og »Suppe paa en Pølsepind« (brev til Edvard Collin, Basnæs 21.12.1857 (BEC II 292), jvf. også BHW II 352).

I Bemærkninger hedder det: »I vore Ordsprog og Talemaader ligger tidt Frøet til en heel Historie; jeg udtalte dette og gav Beviset ved at skrive Eventyret: »Suppe paa en Pølsepind« (14f). I eventyret spores imidlertid også andre elementer fra folkedigtningen. Således er motivet med de fire mus, der skal lave suppen med dronningeværdigheden som belønning, kendt fra folkedigtningens prøvemotiv, ligesom såvel firtallet (de fire mus) som femtallet (eventyrets inddeling i fem historier) er overtaget fra folkeeventyret.

Herudover er motivet med musene, som A også har brugt i *Ole Lukøie* (I 172f), beslægtet med E.T.A.Hoffmanns *Nussknacker und Mausekonig* i samlingen *Die Serapions-Brüder I* (1819).

Motiverne i de enkelte fortællinger er foregrebet i A.s tidligere digtning. Det gælder alfemotivet i den første mus' fortælling, der via *Rosen-Alfen* (se ovf. s. 60f) og *Reisekammeraten* (se ovf. s. 35) kan føres tilbage til *Skyggebilleder* (29f) og videre til B.S.Ingemanns *De Underjordiske* (1817) og Tiecks *Die Elfen* (1811). Digteren, der kan lave suppe på en pølsepind i den anden mus' beretning, er motiv i digtet *Formens evige Magie*: »Jeg vil den seie Prosa-Lyng oprykke, / Og, kort sagt - lave Suppe paa en Pind« (1831; SS XII 130). Endelig 172 genkendes motivet med den fangne i den fjerde mus' fortælling fra *Et Billede fra Castelsvolden* (II 228).

13.12*Pølsepindene*] en lille træpind, der lukker enden af en stoppet pølse. - **13***Suppe paa en Pølsepind*] gl. talemåde: »Det bliver en tynd Suppe, som koges paa en Pølsepind« (Mau 4905) som udtryk for at behandle et emne uden dybere indhold. Udtrykket har sin oprindelse i at pølsepindene blev genbrugt og derfor blev rensat ved kogning (se iøvrigt A.G.Drachmann i A-iana 2 rk. I 284). - **16***Fattigforstander*] (embeds) mand udnævnt af det offentlige til at føre tilsyn med de fattige, der var under forsorg. - **19***Aar og Dag*] et helt år.

14.7*paa Kundskab*] for at udforske (verden). - **19***Flor*] sørgeslør. - **27***Aar og Dag*] mere end et år, temmelig lang tid. - **31***oret*] fordærvet af mider.

15.11*overordentlig*] ualmindelig. - **15***Lavningen*] tilberedelsen. - **15-20***Midsommer ... Maistangen*] medens skikken med majstang 1. maj var almindelig i Danmark, var det mindre almindeligt at danse om en smykket stang St.Hans- aften. A bygger sandsynligvis her på erindringer fra sin Sverigesrejse 1849, hvor han overværede midsommerfesten i Leksand med svenskernes traditionelle dans om midsommerstangen, som A betegnende nok i I Sverrig (74f) også kalder »Maistangen«.

16.5*fik den Syn*] blev den værd at se på. - **30***Kjosker*] pavilloner, lysthuse (nu kun om forretning m. avissalg osv.).

17.29*Laven*] udførelse. - **30-31***lidskuffen*] skovllignende redskab til at tage gløder og aske ud med.

18.22-23*tre Hoveddele*] A.s eget krav til digtningen, jvf. MLE II 139, hvor han i forbindelse med Richard Wagners musik udtaler: »jeg forlanger i denne Kunst, ligesom i Poesien, de tre Elementer, Forstand, Phantasie og Følelse.« - **29-30***Gak til Myren ... stor Konge*] Ordsprogenes Bog 6.6, efter traditionen forfattet

af Salomon.

19.25 *kjendelig*] let at kende. - **31** *Dryade*] i gr. mytologi skovnymfe, hvis liv tænkes knyttet til det levende træ, jvf. *Dryaden* (V 69f), *Rosen-Alfen* (I 177f) og *Hyldemo'er* (II 171f). - **40** *erholde*] få.

20.1 *Phantasmus*] iflg. Ovids *Metamorfoser* 11.642 en af drømmeguderne, der tager skikkelse af alle mulige livløse genstande, jvf. *Kunstner-Livet* (1829; SS XII 224) og *Phantasmus* (1829; SS XII 141). - **12** *Pyramidernes Land*] Ægypten. - **27** *en stor Mand ... Følelser*] forfatteren har ikke kunnet bestemmes, men i den citatsamling Pourpuri A udarbejdede i skoleårene findes en beslægtet tankegang i et citat fra Ludwig Börne (1786-1837): »Jeder Schlag des Herzens schlägt uns eine Wunde, und das Leben wäre ein ewiges Verbluten, wenn nicht die Dichtkunst wäre« (E.Gigas: *Et Minde fra H.C.Andersens første Ungdom i: Dansk Tidsskrift*. 1905.288). Citatet stammer fra Börnes 173 mindetale over Jean Paul, men efter al sandsynlighed låner A det fra det noget længere citat, som Heine sætter foran i *Die Harzreise* (1824).

21.3 *en hvid Pind ... usynlig*] iflg. folketroen blev man usynlig ved at tage en afbarket pind i munden, jvf. *Elverhøi* (II 83.6.). - **4** *gammelt Øl med en Pind i*] øl med sukker og som regel brændevin i serveret med en pind til at omrøre sukkeret med. - **5** *staae paa Pinde*] hjælpe til og give agt på det mindste vink. - *satte en Pind for*] egl. stænge en dør, men her billedl.: forhindre, sætte en stopper for. - **5-6** *Pinden til Eens Ligkiste*] blive medvirkende årsag til ens død, volde en meget bryderi; egl. skyldes udtrykket, at ligkister blev lukket med træpløkke. - **27** *confiskeret Gods paa Raadstuen*] hvad A præcist sigter til er usikkert, men i forbindelse med åbningen af jernbanen Kbh.-Roskilde kom en bekendtgørelse 29.5.1847, iflg. hvilken fremmede toldbare varer omfattet af acciseafgiften under konfiskationsstraf ikke måtte opbevares på jernbanestationerne, medmindre der var legitimation for forsendelsen. - **28** *Slutteren*] arrestforvareren. - **31** *den Suppe kan koste ham hans Knap*] de ubesindige ord (i hvilken forbindelse A vel tænker specielt på situationen før Grundloven 1849, hvor ytringsfriheden var stærkt begrænset efter Trykkefrihedsforordningen af 1799) er en halsløs gerning.

22.4 *den gode Omgang*] det gode samkvem. - **14-15** *han gik ... hans Historie*] jvf. fangens ukendte skæbne i BuB To og tredivte Aften (35). - **38** *Trang paa Kosten*] mangel på føde.

23.20-21 *jeg blev i Landet, det er det Rigtigel*] sml. n.t. II 272.33-35. - **36** *Melkestuen*] rum hvor mælken blev opbevaret på større gårde.

Flaskehalsen

Flaskehalsen tryktes første gang i Folkekalender for Danmark 1858, der udkom december 1857.

I Bemærkninger fortæller A, at eventyret er blevet til på opfordring af Just Matthias Thiele (15). Denne forklaring er dog kun delvis sand. 11.6.-15.7.1857 var A på besøg hos Charles Dickens, hvorfra han fortsatte til major Serres i Maxen. Herom hedder det i et brev til Ingemann fra København 2.11.1857: »i sidste Uge skrev jeg for Folkekalenderen det Eventyr færdigt, jeg under Besøget [17.-26.9] fortalte Dem om: Historien om en Flaske. Tanken til det kom under Besøget hos Dickens; senere, i Maxen, nedskrev jeg det Meste; nu har jeg endt det og ikke mindre end fire Gange renskrevet eller omskrevet det for at faae Sproget i det Tonefald, jeg maatte have det. Jeg tør troe, 174 det er et af mine bedste Eventyr. Pedersen gjør nu Billeder til det« (BfA II 389, jvf. Dagbøger 20.8.1857, Maxen: »Skrevet paa Eventyret om »Flaskehalsen«« (IV 279) samt BHW II 351).

Henning Valeur Larsen mener i A-iana 2 rk. IV 117f, at skønt Thiele har givet A ideen, er det en havefest hos forfatteren og bjergbestigeren Albert Smith (1816-60), der har sat A igang, idet Larsen henviser til Dagbøger 12.7.1857: »Klokken 3 kjørt med Dickens Familie ud til Albert Smith, det var et stort tomt Huus med en Have, et Telt var reist paa den grønne Græsplet, Champagne Flasker, Sodaflasker, laae rundt om [...] Om Aftenen blev illumineret rundt om i Haven med Lys i Flasker« (IV 265 f). A har således først fået ideen til afsnittet om flasken og dens »hjemkomst«.

Et andet hovedmotiv, styrmandens afrejse, synes også inspireret af A.s besøg hos Dickens, idet dennes 16-årige søn Walter (1841-63) knap en uge efter festen rejste til Indien for en syvårig periode som kadet (jvf. MLE II 198). Se endvidere ndf.

Motivet med den gamle jomfru, der aldrig glemte sin ungdomskærlighed, havde A behandlet flere gange tidligere, senest i *Fra et Vindue i Vartou* (se ovf. s. 162f).

25.7*Fugleglas*] glaskar som fuglen kan drikke af. - **17***Nederdeel*] nederste del. - **21***den rigtige Lærke*] brændevinsflaske; navnet egl. opstået fordi lyden, når der hældes af flasken, minder om lærkesang.

26.18*Lacryms Christi*] lat. Kristi tårer; buketrig, lyserød likørlignende vin fra Vesuv, der produceres i meget lille mængde. - **18-19** *Champagneflaske...*] måske en hentydning til Dickens, der i *David Copperfield* (1849-50) har skildret sin egen barndom på en skosværtfabrik, hvor han klistrede etiketter på flaskerne med sværte. - **20***bliver*] forbliver. - **38***Dreng*] tjenestedreng.

27.12*flink*] dygtig. - **33***i Dag et Aar*] idag om et år.

28.3*jubilere*] more sig, feste. - **15***Hypericum*] hypericum perforatum, prikbladet perikum, krydderurt, der tilsættes brændevin.

30.29*Papirslygter ... Tulipaner*] sml. *Dagbøger* 25.6.1856, Weimar: »Kjørt med Walter Goethe ud til Ettersburg, hvor der var en Mængde samlede; Haven rundt om Slottet illumineret [...] Smukt saae Belysningen af Rødt og Blaåt ud nede i Parken; der var Lamper i Form af store Tulipaner« (IV 214f).

31.22-23*Luftskipperen ... Ballonen*] jvf. *Fædrelandet* 11.7.1857 s.2: »I Morgen agter Hr. V.Granberg at opstige med en Luftballon fra Christiansborg Ridebane.« A fik iøvrigt ideen til motivet med flasken og luftskipperen under et ophold i Paris, hvor han iflg. *Dagbøger* 20.7.1857 (IV 269) læste dette nr. af *Fædrelandet*, der indeholdt Clemens Petersens meget negative anmeldelse af At være (se A-iana 2 175 rk. IV 120f). En senere mislykket opstigning af den sv. ballonfører Victor G. gav anledning til mundheldet »Den går ikke, Granberg!«. - **24***Tilberedelse*] forberedelser. - **28***bovnede*] svulmede op.

32.11*halvfuld*] ordspil på bet. »halvt fuld« og »beruset«.

33.16*deels og formedelst*] spøgende opløsning af konjunktionen *desformedelst* = fordi.

Pebersvendens Nathue

Pebersvendens Nathue blev trykt første gang i NEH 1-58, der udkom 2.3.1858.

Julen 1857 tilbragte A på Basnæs, og som altid når han var på herregårdsbesøg, var han meget produktiv. 5.1.1858 meddelte han i et utrykt brev Ingemann: »Paa Basnæs var jeg denne Gang slet ikke ret glad og oplivet, men derimod mærkværdig productiv, maaskee derved i en noget lidende Stemning, jeg skrev ikke færre end tre nye Eventyr, der vist høre til mine bedre. »Pebersvendens Nathue«, »Noget« og »Det gamle Egetræes sidste Drøm« (Collinske Brevsamling XVII. KB; jvf. BEC II 292f). Medens Alm oplyser datoen for nedskrivningen af de sidstnævnte eventyr, har A intet noteret om *Pebersvendens Nathue*, ligesom et brev til Henriette Wulff 30.12.1857 kun taler om *Noget* og *Det gamle Egetræes sidste Drøm* (BHW II 355). Derfor er *Pebersvendens Nathue* sandsynligvis skrevet mellem 30.12.1857 og A.s afrejse fra Basnæs 2.1.1858.

I Bemærkninger hedder det: »»*Pebersvendens Nathue*« har kun to givne Tilknytningspunkter, den historiske Oprindelse til Navnet »Pebersvend« og Sagnet om »*den hellige Elisabeth*« (15).

A havde arbejdet med middelalderstof i forbindelse med romanen *Christian den Andens Dverg* (1831-32), hvor han excerperede en række historiske afhandlinger (se A-iana III 14), som han senere også benyttede i *Lykkens Kalosker* (se ovf. s. 72). Den direkte inspiration har A måske fået ved nedskrivningen af *At være*, hvor hr. Svane fortæller om sine natlige vandringer i København: »til hvilken Veemod stemtes jeg ikke i *Hyskenstræde* - »Häuschen«, Smaahusenes Stræde, hvor de tydske Kræmmersvende i Middelalderen boede og handlede med Kryddersager, aldrig giftede sig, levede tarveligt og fattigt; deres Navn blev et Spottens, et Eensomhedens Navn: »Pebersvende«. Tidt tænkte jeg, om ikke just Gud *Amor* selv boede i den Gade. *Amor* blev jo, saavidt jeg veed, *Pebersvend*; Historien med *Psyche* var alene et 176 Forhold, uden Præst! Ja, paa *Amor* tænkte jeg i *Hyskenstræde*!« (79). A. s kilde og dermed også kilden til *Pebersvendens Nathue* synes at være Carl Bernhards *Krøniker* fra *Christian den Andens Tid* (Samlede Skrifter 2 IX. 1870.21f), som A iflg. Alm havde læst 28.-29.12.1846, idet Carl Bernhard netop omtaler *Amor* i forbindelse med *pebersvendenes liv*.

Iøvrigt havde A ofte tidligere behandlet motivet med den modfaldne frier, der forbliver ungtkarl hele livet (se *Under Piletræet* s. 154), men eventyret er direkte foregrebet i romancen *Hvil sødt* (1850), hvor det hedder: »Du *Pebersvend*! vor Sang Du veed: / »Gaa Du i Seng, træk *Nathuen* ned« (MLE II 12).

Motivet med børnene og æblet er hentet fra eventyret *Æblet* (V 240), som A iflg. Dagbøger skrev 14.10.1857 (IV 295) uden egentlig tanke på offentliggørelse. Som påvist af den sv. forfatterinde Jeanna Oterdahl genbrugte A *Æblet* i *Pebersvendens Nathue*, idet V 240.2-22 ordret går igen i III 37.36-38.16 (se iøvrigt A-iana 2 rk. V 54f).

34.17 *Det var nu saa deiligt det tydske Øl*] indtil brygger J.C.Jacobsen påbegyndte brygning af undergæret »bajersk« øl i 1846, var indført tysk øl af langt bedre kvalitet end det danske overgærede øl. - **18** *Prysing*] preussisk. - **19** *Braunschweiger-Mumme*] stærkt, mørkt øl, der oprindeligt blev brygget i Braunschweig. - **23** *turde*] måtte.

35.7-9 *Skesre, skære Brænde ... tænde*] gammel da. børneremse af ukendt oprindelse. - **18** *nær gjenboes*] nær ved genboerne overfor på den anden side af gaden. - **23** *Skægsbuxer*] bukser af en slags langhåret uldfløjl. - **29-34** *den uldne Skjorte ... i de Tider*] sml. Carl Bernhard: *Krøniker fra Christian den Andens Tid*: »Denne Mand var klædt som alle Borgere paa den Tid, med en ulden Skjorte - thi Linned blev endnu ikke almindelig brugt - en snæver Trøie af brunt Stof, og lange snævre Beenklæder af samme Tøi, der gik ned i Skoene og erstattede Strømperne, thi man havde endnu ikke opfundet Strikning [...] Om Livet havde han et Læderbelte, hvori en Foldekniv og en Skee vare anbragte i en skjult Skede, og en længere Kniv i en synlig, der hængte paa den ene Side, thi det var Skik dengang at alle Mænd gik bevæbnede« (Samlede Skrifter 2 IX. 1870.31f). - **34** *gjordes tidt behov*] var der tit behov for. - **35** *Anthön*] samme navn som helten i Ingemanns roman *Landsbybørnene* (1852), som A roste og om hvilken han skriver i et brev til Ingemann 14.12.1852: »At jeg i Anton finder hele Elementer af mig selv, vil De godt forstaae« (BfA II 286). - **37** *Kabuds*] hætte med slag der dækker skuldrene, kaprun.

36.3 *pindmager*] tynd som en pind. - **15** *qvadede*] sang. - **17-18** *Fremmed ... Stand*] sml. 2.Mos. 2.22. - **20-24** Sml. *Lykkens Kalosker* (I 177 214). - **30f.** Selvbiografisk; sml. fx Dagbøger VIII 299; 305; IX 29 og A-iana VI 308.

37.26 *Bøgeskoven*] sml. Dagbøger 13.9.1855, Wilhelmsthal: »spadseret og kom i en ægte dansk Bøgeskov« (IV 189).

38.24 *Venusbjerget*] sml. Dagbøger 30.6.1854, Wilhelmsthal: »Kjørte med Kammerherre Zedlitz ud til deilige Udsigter. Lave Bjerge med Skove, som Skov-Bølger, i en grøn-blaa Tinte. Wartburg laae som Decorationen i Tanhäuser. Saae Venusbjerget« (IV 155f). Dette var i middelalderlige tyske sagn et bjerg, hvori Venus holdt hof. Vejfarende, som blev lokket ind i bjerget, måtte undgælde herfor med evig fortabelse. Forestillingen om Fru Venus byggede på ældre forestillinger om en »Fru Holle«, der var skjult i bjerget (jvf. KES 47). - **27** *Tannhauser*] østrigsk minnesanger (13. årh.), der iflg. sagnet en tid opholdt sig i Venusbjerget og senere angrede dette. A var bekendt med sagnet om Tannhauser fra Wagners opera *Tannhauser und der Sängerkrieg auf Wartburg*. 25.5.1852 havde Liszt foræret A sin Lohengrin et Tannhauser de Richard Wagner (Leipzig 1851) (Dagbøger IV 82), og 29.5.1852 overværede han operaen i Weimar (ib. 85). A var iøvrigt meget optaget af Wagners værk (MLE II 138f). - **27-28** *Wartburg Sangerkreds*] digtervæddestrid, der iflg. sagnet fandt sted 1207 på foranstaltning af landgreve Herman af Thüringen. - **35ff.** Sml. *Levnedsbogen*: »kun Smaapiger morede det mig at være sammen med; jeg husker endnu en smuk lille een paa en 8te Aar, der kyssede mig og sagde hun vilde være min Kjæreste, det behagede mig og jeg lod hende altid kysse mig, selv gjorde jeg det aldrig og tillod ingen uden hende« (35f).

39.4-5 *den hellige Elisabeth*] ungarsk kongedatter (1207-31), gift med landgreve Ludvig IV af Thüringen; kanoniseret 1235. - **33** *Tristand og Isolde*] keltiske sagnfigurer. Tristan blev sendt til Irland for på sin onkel Marks vegne at bejle til dronningedatteren Isolde. Marks frieri accepteredes, men på hjemvejen kom Isolde til med Tristan at dele en trylledrik, som moderen ellers havde givet hende for at binde hende til Mark i evig kærlighed. Efter en række konflikter med Mark blev Tristan og Isolde jaget ud i skoven, hvor de en tid levede en kummerlig tilværelse, inden de skiltes. Tristan ægtede en anden Isolde, men kunne aldrig glemme sin første elskede. Han såredes senere i kamp, og kun den første Isolde kunne helbrede hans sår, men da hun kom for sent, udåndede hun af fortvivlelse ved hans lig. A ejede Karl Immermanns roman *Tristan og Isolde* (1841) (FraBoghyld 90) (se også *Fodreise* 54).

40.3-4 *Walther von der Vogelweide*] tysk minnesanger (ca. 1168-1228), tilknyttet Herman af Thüringens hof 1205-11. - **5f.** Antagelig A.s egen oversættelse af *Unter der Linden auf der Heide* (senere oversat af 178 Thøger Larsen). - **18** *Man kan være i Huset ...*] selvbiografisk træk, jvf. A.s egen følelse i forholdet til Collinerne. - **38** *Hvad siger det*] hvad har det at sige.

41.21 *Mundsveir*] tomme ord, uoprigtig tale. - **24** *Guds Villie er den bedste*] hyppig tanke hos A, se n.t. I 237.40, II 164.37-38, 304.3. - **29-30** *hun kunde ikke derfor*] hun kunne ikke gøre derfor. - **35** *Munken og Nonnen*] Monch und Nonne, bjergparti 1/2 km nord for Wartburg slot, jvf. Dagbøger 17.8.1846, Wartburg: »seet Munken og Nonnen, Nonnen er nok den med Kasket!« (III 170).

42.19-20 *det var ikke sjunget ... Vugge*] gl. talemåde: dets skæbne blev anderledes end forventet. - **25** *saa er Historien ude*] sml. *Grantræet* (II 48).

43.9-12*En lille Edderkop ... Øine]* sml. BuB 33, EDB 100, I Sverrig 37. - **23***Vraa]* hytte. - **26-34** Sml. HGAOptegnelsesbog nr. 35: »Man har en Bog om Dyrene, der viser i historiske Træk, hvor menneskelige Dyrene kunne være; vi skulle have en Folkebog om Menneskene, hvor guddommelige de kunne være. Saaledes er Historien hjemme her om den fromme Ridderqvind, der trods sin strænge onde Gemals Forbud bragte de Fattige Fødemidler, og da hun kom med disse i sin Kurv og mødte den onde Husbond, sagde det er Roser, saa var det ogsaa Roser, friske og duftende, da hun løftede Klædet« (22).

44.8*karsk]* rask. - **25***knapp Tering]* fattigdom.

Noget

Noget blev trykt første gang i NEH 1-58, der udkom 2.3.1858.

A tilbragte julen 1857 på Basnæs (se ovf. s. 175), og 24.12. noterer han i Alm: »Skrevet Eventyret: Fem Brødre«. Om dette og *Det gamle Egetræes sidste Drøm* udtaler han i et brev 30.12 til veninden Henriette Wulff, at de »er ganske heldige« (BHW II 355). 31.12. skriver han til samme, at han glæder sig til at læse de to nye eventyr op, og tilføjer så, at Fem Brødre, som det stadig hed, »lader sig ypperligt illustrere« (ib. II 358). Som sædvanligt læste A eventyrene i den nye samling op for venner og bekendte. Af et brev til fru Scavenius på Basnæs 23.2.1858 ses, at A sandsynligvis kort efter nytår må have givet eventyret dets endelige titel (jvf. også brev til Ingemann 5.1.1858 ovf. s. 175): »De to, som tiltale meest, ere udsprungne paa det kjære Basnæs; det er »Egetræets sidste Drøm« og i Særdeleshed »Noget«; jeg troer, at jeg tidligere kaldte det »De fem Brødre«« (BfA II 393f). Iøvrigt tyder udtalelsen på, at A ikke straks delagtiggjorde sine omgivelser i dette arbejde.

179

Iflg. Bemærkninger er *Noget* bygget på et slesvigsk sagn (15). Motivet med de fem brødres skæbne er desuden en variation over *Fem fra en Ærtebælg* (II 281f). Endelig kan den femte broder, kritikeren og ræsonnøren, ved sin trang til at påpege det gale i alting sammenlignes med krigsråden i KES, der må opfattes som en karikatur af A.s frygtede kritiker Chr. Molbech. Eftersom Molbech var død 23.6.1857, kan eventyret ses som A.s sidste vurdering af Molbechs indsats.

45.10-13*en Stand ... Mester]* i det feudale stændersamfund spillede lavene, hvor håndværkere indenfor et område var sluttet sammen, en central rolle ved deres monopol på udøvelsen af pågældende håndværk. Medlemskabet af lavet var betingelse for at blive mester og holde svende. Undtaget herfra var de såkaldte frimestre, som A.s fader, der var udenfor lavet og uden ret til at holde svende. Til lavene var knyttet en selvstændig kultur (se *Stormen flytter Skilt* (IV 220)) centreret om den kro, hvor lavet holdt sine møder, og hvor de omrejsende håndværkssvende, naverne, logerede (se også Dansk Litteraturhistorie III.1983.525ff). Netop i december 1857 havde loven om næringsfrihed betydet lavsvæsenets og -tvangens ophævelse. - **14-15***udenfor dasserne ... Mesters]* en afspejling af den politiske og sociale situation som følge af Grundlovens indførelse 1849 med det borgerlige klassesdelte samfund som afløser af stændersamfundet. - **17***simpel]* tilhørende det brede lag af befolkningen i modsætning til middel- og overklassen.

46.1*Academiet]* Akademiet for de skønne Kunster. - **2***Høiadle og Velbyrdige]* professorer ved kunstakademiet befandt sig i 5. rangklasse nr. 8 og havde som sådanne krav på denne tiltale. - **8-10***en ny Stiil ...]* den nationale stil, der med kunsthistorikeren N.L.Høyen (1798-1870) i spidsen slog igennem omkring 1850. - **17***ihvor meget]* hvor meget end. - **29-31***Skilling ... Daler]* 1 daler = 96 skilling.

47.9-17*Jeg reise ... Bordet]* 2. strofe af A.s egen Haand værkerens Vise, sunget 28.1.1854 ved fødselsdagsfesten i Arbejderforeningen (SS XII 513).

48.24-25*hun troede ... der talte]* i den folkelige forestilling er St. Peter Himmeriges portner. Bortset fra at Margrethe tager fejl, afstår A fra forestillingen og lader blot en anonym engel lukke hende ind. - **29-30***en sand Naadens Gjerning]* jvf. n.t. II 90.12. - **38***Velærværdighed]* i ældre tid titulatur til præster; det fremgår dog ikke af eventyret om den fjerde broder er gejstlig. - **40***Skridtskoe-Løben]* skøjtøløb.

49.3-4*Maanen ... Kræfter]* nymåne. - **9***fik en Gru]* blev bange. - **11***Springflod]* den højeste af de to typer højvande (modsat nipflod). - **13***jubilerede]* morede sig. - **14***vare]* advare.

50.22*nedrigst]* lavest, ringest.

Det gamle Egetræes sidste Drøm

Det gamle Egetræes sidste Drøm blev trykt første gang i NEH 1-58, der udkom 2.3.1858.

Eventyret er skrevet på Basnæs, hvor A tilbragte julen 1857. Af Bemærkninger fremgår det, at det er sprunget frem af »Øieblikkets Stemning« (15), et indtryk A også giver i *Lygtemændene ere i Byen* (IV 85; med reference til dette eventyr oplyser Brix og Jensen III 422 iøvrigt fejlagtigt, at *Det gamle Egetræes sidste Drøm* er skrevet på Borreby). Muligvis har ideen dog ligget i længere tid, idet A 2.11.1856 skriver til grevinde Mimi Holstein: »endnu en ny Historie, som jeg maae have indaandet i den friske Skov- og Strandluft nede ved Glænøstrand er ifærd med at springe frem paa Papiret« (HCAHolstein 46). Topsøe-Jensen mener, at det muligvis drejer sig om den første idé til *Det gamle Egetræes sidste Drøm*. I så fald har A opgivet planen indtil videre. Men efter at han havde skrevet *Noget* 24.12.1857 (se ovf. s. 178), noterer han 28.12. i Alm: »Eventyret om Egens Drøm«, som han i et brev 30.12. til Henriette Wulff kunne betegne som et af sine »ganske heldige« eventyr (BHW II 355).

Medens undertitlen *Et Jule-Eventyr* umiddelbart leder tanken hen på Dickens' *A Christmas Carol* (1843), er det kun den barnlig fromme tone, A er blevet inspireret af, ikke motivet. Derimod havde A selv spekuleret over de religiøse problemer i *At være*, der var udkommet i maj 1857, og motivet med egetræets længsel efter forløsningen er bygget over Romerbrevet 8.19-23.

Eventyrets indledning med samtalen mellem egetræet og døgnfluen er overtaget fra slutningen af Øhlenslægers *Sanct Hansaften-Spil* (1802): egetræet og St.Hans-ormen, men A kan også have været inspireret af og ønsket at skabe et modstykke til fabelen om døgnfluen, der tror at med dens egen død ved solnedgang går verden under (jvf. Carsten Hauch: *Afhandling og æstetiske Betragtninger I*. 1855.488). Iøvrigt havde A allerede i *Skyggebilleder* beskæftiget sig med tidens relativitet ved beskrivelsen af sørejsen til Lübeck: »vor Levetid her, er kun en lille Tid af det store Verdens Legemes; i Øieblikke glemme vi vor Smerte, selv den dybeste, i Øieblikke glemmer ogsaa det store Hav sine Storme, og for et Verdenslegeme ere Uger og Dage kun Øieblikke« (11).

52.7*Flor*] løst vævet stof, slør.

53.2*Hellebarder*] spydøkser. - **27***Cither*] betydningen usikker, idet 181 den almindelige cither er et strengeinstrument, der anslås manuelt. - **27***Æolsharpe*] vindharpe, hvis strenge lyder, når vinden blæser i dem.

54.24*snarest*] hurtigst.

55.22*Druidens*] offerpræst i den gamle keltiske religion i Gallien og Britannien. For kelterne var egetræet helligt, og kilden til det noget fremmedartede billede - sammenhængen taget i betragtning - er sandsynligvis Bellinis opera *Norma*, I akt. 1. billede, en opera, som A hyppigt har hørt bl.a. med Jenny Lind (MLE I 297f). - **33-36** Citat fra H.A.Brorsons salme I denne søde Juletid (1739), str. 7.

ABC-Bogen

ABC-Bogen blev trykt første gang i NEH 1-58, der udkom 2.3.1858.

I Bemærkninger hedder det, at eventyret er sprunget frem i øieblikkets stemning (15). Herudover vides meget lidt om dets tilblivelse, men det er sandsynligvis skrevet i januar 1858, idet det af et brev fra veninden Henriette Wulff 22.1.1858 fremgår, at A samme dag har læst *Noget* og *Pebersmndens Nathue* op for hende. Brevet er samtidig en kilde til indsigt i A.s digterværksted. Sin vane tro læste A nemlig eventyrene op i manuskript for sine nærmeste venner med ønsket om en konstruktiv kritik. For *Nogets* vedkommende gjaldt, at A oprindeligt havde skrevet om bogstaverne: »Enkelte opstillede betyde de Ingenting, men stillede i Geled - ja vilde vor Herre lade dem udsige sine Tanker saaledes som de een og tyve [!] Bogstaver kan udsige Alt hvad vi tænke og ville, saa synke vi ned i Forbauselse, det blev mere end vi kunne bære og taale og vide, men Bogstaverne kunne bære det« (BHW III 348). Overfor denne ordlyd indvendte veninden, at Gud netop havde brugt bogstaverne til at lade det åbenbarede ord nedskrives, »og der kom ogsaa det Mægtigste af Alt ud deraf Guds Ord!« (BHW II 360). På den baggrund opfordrede hun A til at ændre ordlyden, en opfordring A

tog ad notam (jvf. 56.18-21).

Trods A.s ord om øjeblikkets stemning kan han have haft et forbillede mht. den satiriske tendens i J.L.Heibergs Ny A-B-C-Bog i en Times Underviisning til Ære, Nytte og Fornøjelse for den unge Grundtvig (1817; Prosaiske Skrifter X. 1861.3ff).

Motivet med bøgerne, der bliver levende, havde A allerede foregrebet i digtet Den rædselsfulde Time (1826; SS XII 83ff), hvor bøgerne på Universitetsbiblioteket på Trinitatis kirkeloft ved midnatstide springer ned fra hylderne, holder gilde og danser med hinanden.

182

56.3-4den gamle *Abc*] J.R.Thieles ABC udkom første gang 1770 og var i brug op i 1840'erne. - **19-21**da vor Herre ... at bare det] i sin indledning til *ABC-Bogen* (1943.5) mener Hans Brix, at A hentyder til Lovens to tavler i 2.Mos. 31.18, idet han i dem skulle se Bibelens angivelse af bogstavskriftens guddommelige oprindelse. På baggrund af Henriette Wulffs kritik ovf. synes det snarere, som A har tænkt på hele Bibelen som Guds åbenbarede ord. - **22***Hanen*] symbol på årvågenhed og vagtsomhed; et lån fra de tyske ABC'er og obligatorisk illustration i de danske ABC'er til op imod nutiden.

57.8 fremad] moderne. - **13**de gode gamle med *Xanthus*] »XANTHUS var en af de Heste, / Som Neptunus saae tilbedste« (Julius Clausen: Bidrag til ABC-Litteraturens Historie i: *Bogvennen*. 1896.22). Se iøvrigt også n.t. I 100.10. - **22-23** Hentydning til modsætningen mellem bøndernes usle stilling ikke mindst under stavnsbåndet (1733-88) og deres stærke politiske engagement og markering i partiet Bondevennerne, stiftet 1846. - **27-28** Columbus' (1451-1506) opdagelse af Amerika 1492.

58.4*Galten*] hansvin, orne. - **7-8** Den lette begejstrings dage ved Grundlovens givelse i 1849. - **14**] i frakturskrift er I identisk med J. - **24***Nummer-Parquet*] parket med nummererede pladser i modsætning til parterret, der i Det kgl. Teater havde unummerede pladser (Th.Overskou: *Den danske Skueplads*. IV. 1862.690).

59.2*Duens Olieblad*] jvf. 1.Mos. 8.10-11. Muligvis også en hentydning til Elihu Burrits *Olieblade* (1853), hvor »den almindelige Fred« prædikedes. - **8-9** Sml. J.L.Heibergs Ny A-B-C-Bog: »Det meget Qvæg, du har paa Stalde, / Vi Qvæglinger og Smaaqvæg kalde« (Prosaiske Skrifter X.1861.25). - **11-12** Reference til replik i A.s eventyrkomedie *Meer end Perler og Guld* (1849), hvor der til et selskab i Abekattenes Land kommer en frue med barn og amme: »Min Amme, ret et Rundetaarn, / Med samt min lille Høivelbaarn!« (SS X 428). - **14-15** Egl. udtryk fra jordfællesskabets tid, da bønderne bl.a. i fællesskab lod svinene gå i skovene for at æde olden; her i overført bet.: være velhavende. - **21-22** Satire over forskellen mellem folkekunst og salonkunst. - **21***Skorsteens-*] åben skorsten, ildsted hvor maden tilberedes.

60.4*Socrates*] gr. filosof (ca. 470-399 f.Kr.), gift med Xanthippe, der havde ry for at være en kolerisk og stridbar natur. - **7***Ygdrasil-Træ*] i den nordiske mytologi et asketræ, hvis top er i himmelen, medens dets tre rødder er hos mennesker, jætter og i Hel. Dets rod gnaves af slangen Nidhugg, men nornerne vander det, så det altid er grønt. Ygdrasil var et billede på verdenslivets uforgængelighed trods ødelæggende kræfter.

183

Nye Eventyr og Historier Første Række. Anden Samling. 1858 NEH 2-58

Dynd-Kongens Datter

Dynd-Kongens Datter tryktes første gang i NEH 2-58, der udkom 15.5.1858.

Eventyret er blandt dem, hvis tilblivelse A har beskrevet mest detaljeret i Bemærkninger, hvor det bl.a. hedder: »Det egenlige Indhold kom som alle Eventyrene øjebliklig, saaledes som en kjendt Melodi eller Sang kan komme. Jeg fortalte strax for en af mine Venner hele Eventyret, derpaa blev det nedskrevet, atter omskrevet, men selv da det tredie Gang stod paa Papiret maatte jeg erkjende, at endnu hele Partier deri

ikke traadte saa klare og farverige frem som de kunde og maatte« (15). Skønt A selv således hævder, at inspirationen kom over ham, mener Dot Pallis (A-iana 3 rk. III 17), at tanken allerede ligger i en oplevelse 11.9.1844 på rejsen fra Sønderborg til Augustenborg: »Slottet tog sig prægtig ud i den nedgaaende Sol, en stor Mængde Svaner svømmede omkring, jeg tænkte paa de græske Prindsesser i [Hertz'] »Svanehammen«, der badede sig« (Dagbøger II 438), medens H.Topsøe-Jensen i registret til Dagbøger (XII 26) tolker et dagbogsnotat 27.3.1846 som den første idé til eventyret: »tænkt paa et Eventyr om Storken, med Familie der reiser til Ægypten« (III 84). Dog kan dette notat også ses i relation til *Aarets Historie* (se ovf. s. 137).

Ser man bort fra dette notat, hører vi første gang om *Dynd-Kongens Datter* i et brev til digtervennen Ingemann 10.2.1858, hvor det hedder, at han nu skriver på et eventyr, »som vist bliver eet af mine største: »Dyndkongens Datter«, mueligt kalder jeg det ogsaa »Et Eventyr Storken har bragt«. Det lever og rører sig ovre i Vildmosen og ved Nilen for 1000 Aar siden; jeg er i denne Vinter som overvældet i Productivitet, det ene Eventyr banker paa efter det andet, saa jeg knap faaer Ro til at sove om Natten« (utrykt. Collinske Brevsamling XVII.KB). Et par uger senere får vi yderligere besked om hele hæftet gennem et brev til Henriette Scavenius 23.2.: »siden jeg kom fra Basnæs [2.1.], har [jeg] været saa productiv, som ikke i mange Tider; jeg har nedskrevet ikke mindre end syv nye Eventyr, saa at et Hefte 184 allerede længe har været under Pressen og skulde allerede for otte Dage siden have været ud [...] Til et nyt Hefte Eventyr har jeg endnu henlagt to: »Hurtigløberne« og »Dynd-Kongens Datter«, det sidste hører hjemme ved Nilen og i den jydsk Vildmose« (BfA II 393).

Som nævnt blev eventyret skrevet om flere gange, og den version A omtaler i brevet til fru Scavenius har næppe været den endelige. Ihvertfald skriver han 4.3.1858 til digteren Carl Andersen (1828-83): »et nyt Eventyr har jeg saa godt som allerede Manuskript til« (KBMs micro 1193), og 9.3. meddeler han fru Scavenius: »Et nyt det største af alle mine Eventyr: »Dyndkongens Datter« vil komme i et følgende Hefte, der mueligviis kommer ud før jeg i Juni flyver til Tydskland og Schweitz« (Buket 157). 24.3. var det endnu ikke bestemt om hæftet skulle udsendes i foråret eller efteråret 1858, men af et utrykt brev til fru Scavenius fremgår, at eventyret var så gennemarbejdet, at A var begyndt sine oplæsninger: »Igaar læste jeg det nyeste Eventyr »Dyndkongens Datter« for Deres Svigerinde og hendes nærmeste Kreds. Det er det største og vist eet af de bedste Eventyr jeg endnu har skrevet« (H.C.Andersens Hus.Odense).

3.4. oplyser et brev til Carl Andersen, at udgivelsen endelig var fastsat til maj (utrykt. KBMs micro 1193), men af en overklæbning i manuskriptet skrevet på et brevudkast af 7.4.1858 fremgår det, at A endnu denne dato har arbejdet på eventyret. 9.4. skriver han så til Ingemann: »Mit nyeste Eventyr »Dyndkongens Datter« har jeg omskrevet og atter omskrevet hele sex Gange, nu bliver det ikke anderledes« (utrykt. Collinske Brevsamling XVII.KB). Derefter læste han det iflg. Alm op 10.4. for Paludan-Müller, 17.4. i Studenterforeningen, iøvrigt med tilføjelsen »(ikke tilfreds)« i Alm, og endelig præsenterede han det 20.4. for Frederik VII på Frederiksborg Slot, hvor han var tilsagt til taffel.

Om A.s ændringer i manuskriptet se iøvrigt Buket 170ff.

Dynd-Kongens Datter slutter sig tematisk til At være og dennes forkyndelse af udødelighedslæren med udgangspunkt i Prædikerens Bog 12.7.

Eventyret er bygget over svanehamsmotivet, et klassisk motiv i folkeeventyrene (jvf. Lindencrone XXV: »Eet af de ældste Spoer af hedensk-symbolisk Sammenblanding af det Dyriske og Menneskelige er *Suanejomfruene*, der her [i eventyrene] forekommer aldeles i samme Skikkelse og paa samme Maade, som de fremstilles i den gamle eddiske Vaulundersang og i Niebelungen-Lied«). Som nævnt ovenfor kendte A svanehamsmotivet fra Henrik Hertz' festspil Svanehammen, skrevet i anledning af kronprins Frederik (VII.s) og prinsesse Marianes bryllup 1841. Hertz' skuespil byggede imidlertid på Musäus' eventyr Det ranede slør, som også var A bekendt fra Oehl. Eventyr II, 185 idet der refereres til det i kap. XXI: I Skoven i I Svrigg: »I Oldtids-Skrifter fra Sydens classiske Jordbund meldes der Sagn om mægtige Feer, som i Svaneham fløi op mod Norden, til Hyperboreernes Land, »oven om Nordenvinden«, deroppe i de stille, dybe Søer badede de sig og vandt forynget Skikkelse« (94). Medens Hertz har bibeholdt forhistorien fra Musäus, hvor svaneprinsessen stammer fra Grækenland, men dog lokaliseret svanernes foryngelsesbad til Esrom sø, forholder A sig friere til sit forlæg. Ideen til prinsessens ægyptiske oprindelse har han sandsynligvis fået fra Musäus, hvor den ene af prinsessernes skønhedskilder er Nilen, medens han flytter den nordiske fra en sø ved Schwanenfeld nær Zwickau til Vildmosen i Jylland.

Om inspirationen til eventyrets ydre rammer hedder det i Bemærkninger: »Jeg læste i nogle islandske Sagaer, ved disse førtes jeg tilbage i Tiden, og beandtet af den kom det Sandheden nærmere. Jeg læste et par Nutids Reise-Skildringer fra Afrika, den tropiske Glød og det eiendommelige Nye fyldte mig, jeg saae Landet og kunde med mere Troværdighed tale om det. Et Par Skrifter om Fuglenes Flugt vare ogsaa af Indvirkning, de vakte nye Ideer, de gave karakteristiske Træk til Fuglelivet, som det rører sig i dette Eventyr« (15).

For de islandske sagaers vedkommende drejer det sig om Njals Saga i N.M.Petersens oversættelse fra 1841 og Finn Magnusens oversættelse af Den ældre Edda (1821ff). Den nordiske oldtid var dog ikke

ubekendt for A. Allerede i Oldtids huuslige Liv (1829; SS XII 132) havde han arbejdet med motiver fra denne periode, ligesom han i 1849 havde haft planer om en balletopera Valkyrien (BfA II 214f). Også i rejsebogen I Sverrig berøres vikingetiden, hvor man kan se en bebudelse af *Dynd-Kongens Datter* i hans udtalelser om, at en kommende digter vil »meisle de sande Skikkelser ud af de gamle Sagaer, det Djærve, det Raa, Tidens Storhed og Brøst i dens meest fremtrædende Øieblikke« (44). Utvivlsomt har Mogens Brøndsted (DaSt 1967.16) ret i at se et skjult udfald mod den forældende vikeromantik bl.a. repræsenteret af Oehenschlägers Regnar Lodbrok, et stofområde som A privat havde angrebet 21.8.1838 i et brev til veninden Henriette Hanck (BHH 266) og officielt erklærede sin modstand imod i *Det nye Aarhundredes Musa* (IV 116.23-25).

De rejseskildringer fra Afrika, A uden navns nævnelse refererer til i Bemærkninger, er det ikke lykkedes at finde.

Det er derimod tilfældet med bøgerne om fuglene. Skønt storken indtager en central plads i A.s digteriske univers (jvf. KES, BuB 17, *Storkene* (I 160f) og *Ole Lukøie* (I 171)), har han suppleret sin viden med læsning i N. Kjærboellings Danmarks Fugle (1852).

Endelig kan nævnes, at motivet med den helbredende blomst også er benyttet i *Verdens deiligste Rose* (II 225f) og *Et Blad fra Himlen* (II 285f).

186

63.9-10 *Moses ... Opdragelse*] 2. Mos. 2.140. - **11** *Som man ... blev begravet*] 5. Mos. 34.6. - **12** *almindeligt*] alment kendt, velbekendt. - **21-22** *Amtsbeskrivelsen*] Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i oekonomisk Henseende. Foranstaltet efter Kongelig Befaling, ved Landhuusholdningsselskabet. Fjerde Stykke, Hjørring Amt. Ved L.C.Brinck-Seidelin (1828): »Man kan baade i egentlig og uegentlig Forstand kalde den et Taageland, da over dens vaade Flade næsten altid svæver Taage, og dens utilgængelige Midte er ubekjendt [...] Vistnok har Vildmosen været Havbund [...] den [er] omgivet af vaade Enge og, idetmindste i Udkanten, gyngende Kjær [...] Der har for over 60 Aar siden af Hammelmoses Eier været plantet Birk og Bøg, men de unge Træer ere udgaaede og bortstjaalne. Lidt smaat Krat findes endnu. Muldebær samles her [...] den har ogsaa været Opholdssted for Ulve, der endnu for 50 Aar siden siges ei ganske at have været udryddede« (58f). Jvf. O.T. 14.

64.6 *viol-*] violet-. - **7** *Fjæderblomster*] blomster af form som en fjer el. fjerdusk. - **9** *Flors-*] slør, løstvævet stof. - **12** *Kjole-*] knælang mandsdragt med ærmeopslag, enkelt række knapper og vide skøder. - **15** *Dynd-Kongen*] jvf. Thiele 2 II om Ry Å: »Der hvor den strømmer gennem Engene, mellem Jetsmark Sogn og Toftegaard, i Vildmosen, er den især meget dyb, og dette Sted tager hvert Aar sit Offer i et Menneskes Liv«; iøvrigt en alm. sagntype jvf. *Klokkedybet* (III 100). - **16-17** *Gungekongen*] gunge: hængedynd. - **38-39** *Moseblomsten*] *Nymphæa alba*, nøkkerose.

65.15-16 *Elletrunte*] gammel ellestub.

66-11ff. *Sml. Tommelise* (I 53 m. noter). - **28** *Blæreskindes Rude*] fremstillet af hinden af svineblære. - **38** *Manoeuvren*] sml. KES 4 og *Storkene* (I 161).

67.4 *karsk*] sund, rask. - **4** *det bares hende for*] det anede hende. - **7** *lange couleurt Tapeter*] jvf. Njals Saga kap. 3: »en Stenhal, som var tjældet med de fagreste Tæpper.« - **12-13** *Vikingefruen tog selv fat med*] jvf. Njals Saga kap. 117: »Kvinderne skal feje Stuerne og tjælde.« - **17** *en Fyrrespaan*] harpiksholdige spåner affyr anvendtes til belysning. - **24** *smak*] smækkede. - **40** *Lysalf*] venlig og hjælpsom alf, der iflg. Snorres Edda bor i himlen (modsat de jordiske alfer, svartalferne). - **41-68.1** *sorrighfulde*] sorgfulde.

68.7 *Seidkunst*] sort magi. - **25** *Luren*] i 1800tallet fejlagtigt opfattet som instrument fra vikingetiden, men bør egentlig dateres til yngre bronzealder 1100-600 f.Kr. - **27** *Bretland*] Wales. - **29** *Fri os ... Normanner*] sml. *Svanereden* (II 236.14). - **32-33** *Offergoden*] offerpræsten. - **31-38** *Mjødkarret ... Humeur*] sml. Oldtids huuslige Liv (1829; SS XII 132) og I Sverrig 44.

69.4 *Mærkeligheder*] ting, begivenheder o.l. der er 187 bemærkelsesværdige. - **5-6** *Hávamál* str. 76. - **9** *Vikingefruen ... Tværbænken*] sml. Njals Saga kap. 10: »Halgerd sad paa Tværbænken.« - **16** *Skjoldmø*] ung ugift kvinde, der bar våben og deltog i kamp. - **16-18** *ikke vilde hun ... Øienbrynene af hende*] sml. A.s optegnelser fra 1851 bygget på Anders Sørensens Vedels oversættelse af Saxos *Gesta Danorum* 1575: »Nr 14 [af 7.bog]: »I Harald Hildetands Tid var 50 Aar Fred, men paa det at hans Krigsmænd ikke skulde komme af Øvelse holdt han Kjæmper i Gaarden og de vare saa øvede i Fægtekunst at de kunde hugge Øiebrynene af hinanden uden at skade Ansigtet, den som ved Hugget blinkede med Øinene maatte rømme Gaarden og mistede sin Besoldning« (Collinske Samling 41.4°. II 7.KB; her citeret efter Buket 165). - **20** *fyldeligt*] rigeligt, overdådigt. - **21-22** *Hávamál* str. 21. - **24-25** *Hávamál* str. 35. - **26-28** *og til Natten ... en rar Tid*] sml. optegnelse fra Saxo: »Nr 15 [af Starkads dødskvad] »At slaae en anden Træl ned i Asken, og sove Middags Søvn paa Bænken hører dem i Stegerset til, dyppe deres Brød i det fæde soed, og slikke Fingrene« (Buket 165). - **36** *Mundløs*] ... *Fugl Fjæderløs*] alm. figurer i gl. folkelige gåder (jvf. H.P.Feilberg: Bidrag til en ordbog

over jyske almuesmål III.1904-11.425; jvf. også »Mester Blodløs« i I Sverrig (356).

70.4Tamarinder] det ostindiske træ Tamarindus indica. - **6ff.** Sml. H. von Pückler Muskau: Semilasso in Africa (I-V. Stuttgart 1836): »Es macht eine fast rührende Wirkung, auf der Spitze des Giebelfeldes, grade über dem Kopf des steinernen Adlers, jezt ein Storchnest zu sehen« (her citeret efter KES 3). - **14**Marmor-Sphinxen] sfinksen i Gizeh; hugget ud af den naturlige klippe og ikke af marmor, en oplysning A vel enten må have fået eller misforstået ved læsningen af rejseskildringer. - **30**Sandhose] sandhvirvel. - **35-37**gravitetisk] sml. Semilasso in Africa om den tomme storkerede: »Schade nur, dass seine Bewohner in dieser Zeit eben ihre Sommervillagiatura in Europa bezogen hätten, so dass vielleicht einer meiner freundlichen Leser dort die Besitzer gravitatisch umhersteigen sah, während mir nur das leere Nest zu betrachten blieb« (her citeret efter KES 3).

71.12Løibank] hvilebænk. - **27-29**Ild bandt vi ...] sml. optegnelse fra Saxo: Nr.8 [fra 1.bog]: »Kong Hading bandt Ild under Svalens Vinger og lod den antænde Duna, en Stad i Tracien« (Buket 165). - **37-38**tænk først ...] sml. *Den lykkelige Familie* (II 157.28f).

72.19-20mellem Lyset og Væxterne] antagelig en hentydning til botanikeren J.F.Schouws (1789-1852) arbejder indenfor plantegeografi og klimatologi; jvf. iøvrigt Mulatten: »Paa Sumpens Dynd det hede Solkys gives, / Og hvid og reen groer Lilien frem og trives« (1840; SS IX 332). - **38** derved stod man] det kom man ikke videre med.

73.4Nyet] nymånen. - **12**i Drømme] i såvel ægyptisk som andre 188 oldtidsreligioner betragtedes drømmen som guddommens middel til at henvende sig til mennesker og gribe ind i deres liv. - **14**Lotus-Blomst] ægypterne anså Nymphæa lotus, beslægtet med nøkkerosen, Nymphæa alba, for hellig og som symbol på opstandelsen og derfor også som den nyfødte sols, lotusbarnets blomst. - **32**Trækning] træk. - **36**uden] undtagen. - **38**Helga] betyder egl. hellig.

74.11ff. Sml. Gunnar fra Hlidarendes og Halgerds samtale inden Gunnars død i Njals Saga kap. 78. - **15**Kindhest] lussing. - **20**bedes] sloges (ved at bide). - **25**Selvgjort er velgjort] gammelt ordsprog. - **31**Svalen] svalegangen.

75.13Runer] runer brugtes foruden som kommunikationsmiddel også i magiens tjeneste, »kaste runer«. - **Seid**] trolddom, sort magi. - **22**bøde paa] udbedre. - **24**idelig] bestandig, uafbrudt. - **37-38**Afgifter] sml. skrædderen om storkene i KES: »De sidde rigtignok paa Jødens Hus! [...] men vi have dog Afgiften! hvert Aar give de deres Tiende, det ene Aar et Æg, det andet Aar en Unge« (4).

76.2glemme] forglemme. - **18**Fruerstue] kvindernes opholdsrum. - **19**Ansgarius] Ansgar (ca. 801-65), frankisk missionær; kom 826 med Harald Blåtand til Danmark som missionær, men måtte opgive arbejdet; fik 850 atter tilladelse af kong Horik til at prædike den kristne tro i Danmark og bygge en kirke i Hedeby ved Slien i Slesvig. - **21**den hvide Krist] de nordiske hedningers betegnelse for Kristus; antagelig en hentydning til de hvide dåbsklæder. - **39**Baldur] Balder; i no. mytologi lysets gud. - **40**lystede] ønskede.

77.1-2drages et Toug ... de vilde Oxe] sml. optegnelse fra Saxo: »Nr. 18 [af 8. bog]: »Stor Straf: Der blev trukket (et Kabel) et Toug gennem deres Haser og binde til vilde Øxnes Rumper og slap saa sine Hunde løs paa dem og jog dem over Moser og Kjær Bjerge og Dale, dette gjorde Kong Jarmerick af Danmark ved sin Fjende. Jarmerik lod ogsaa Heste slæbe dem med Liner om Benene« (Buket 165). - **8**Blodstenen] offerstenen. - **38-39**Hjertets Vraa] sindets inderste dyb.

78.12-13 Salme 41.2. - **13**Hvo] hvem.

79.3skjægløs] skældsord, jvf. Njal, der fik øgenavnet Skægløs. Skægget var den frie mands kendetegn. - **11**signede] velsignede. - **18**Lønstaver] lønruner, magiske runer, jvf. 75.13. Helga misforstår korsets tegn. - **33-34**Din Trolddoms Skjønhed ... det Onde] sml. *Pebersvendens Nathue* (II 39.2-3). - **40**Ambra] navn på forskellige vellugtende stoffer.

80.1-3 Lukas 1.78-79. - **4**Alnaturens Forlængsel] Romerbrevet 8.19-23. - **18**den Betagne] den overvældede. - **20**Regndraaben ... Steen] gl. talemåde (se Vogel-Jørg 194). - **30**Ordet, der mægter at skabe] reminiscens af Johannes 1.1-3. - **33**Glut] større pige.

81.14Lokes onde List] skønt tilhørende asernes gudekreds svigtede Loke ikke alene disse, men han optrådte ofte også som ond og 189 forræderisk, ligesom han var knyttet til sejden. - **35**fredet] beskyttet mod overgreb.

82.12Vor Herres Høns] mariehøns, Coccinella septempunctata. - **28**

-Larven] -masken.

83.24-25Alf var ... ligesom blevet ledet] sml. *Noget* (III 48) og n.t. II 90.12. - **29-30**Af Dynd ... opstaae]

begravelsesritualet, jvf. 1 Mos. 3.19. - **32-33** *Ingen Sjæl skal fortæbes*] jvf. 1. Tim. 2.4; sml. *Det gamle Egetræes sidste Drøm* (III 54.9ff).

84.5 *tør*] kan. - **8** *Vunde*] sår. - **14** *Guld-Ring med Guld-Knude*] en misforståelse af Njals Saga, hvor kongen giver Gunnar »et Pandebaand med Guldknuder paa« (kap. 31). - **16** *Lindormen*] iflg. folketroen en slange, som lever underjorden og som bringer ødelæggelse, når den kommer frem (se Thiele2 II 284ff). - **19** *Gnisterne ... Papir*] se n.t. II 212.10. - **38** *goel*] galede; her antagelig arkaisk-bibelsk, jvf. *Det er ganske vist* (II 234): »galede«.

85.6 *omarmede*] omfavnede. - **9** *Flom*] dialektalt: sump. - **41-43** *Lad os nu tale ... den anden*] sml. Kjærbølling: Danmarks Fugle. 1852. IX: »Endskjønt Fuglenes Lyde ikke kunne sammenlignes med det menneskelige Sprog, saa synes dog hver Art at have sit eget Tungemaal. Men der gives ogsaa Lyde, som ere alle Fugle, uden Forskjel, forstaaelige, nemlig saadanne, der udtrykke Angest eller Advarsel, tildeels vel ogsaa de, der forkynde Velbehag.«

86.7-8 *naar det gryer ... afsted*] sml. Kjærbølling XI: »Mange Fugle trække om Dagen [...] og naar Tiden nærmer sig, drage de bort i Skarer. Trækket begynder sædvanlig med Dagens Frembrud.« - **37ff.** Vikingefruens Ragnarokdrøm er bygget over stof fra Finn Magnusens oversættelse af Vøluspá i Den ældre Edda. - **39** *den uhyre Slange*] Midgårdssormen, der ligger rundt om jorden i verdenshavet og bider sig selv i halen. Under Ragnarok fældes Midgårdssormen af Thor.

87.1-2 *Gjallerhornet*] Heimdals horn, der blæses i ved Ragnaroks begyndelse. - **14** *Surturs Ild*] ved Ragnarok drager ildjætten Surt frem i spidsen for Muspelsønnerne og slynger ild ud over jorden, så den brænder op efter først at have tilintetgjort alle aserne. - **17** *Baldur*] blandt de guder, der overlever Ragnarok, er Balder, som kommer tilbage til den nye jord og tager helligdommene i besiddelse.

88.11 *til Brokfluglene reise*] medens storke drager bort sidst i august (Kjærbølling 262), er det samme først tilfældet med brokfluglen i september-oktober (ib. 248). - **13-14** *Bogfinker ... Hunnerne for sig*] sml. Kjærbølling om bogfinken: »en stor Deel, især Hunner, vandre sydligere« (210) og om brushøns: »Hunnen ruger alene og opføder Ungerne, om hvilke Hannen aldeles ikke bekymrer sig. De sidste foretage deres Vandringer alene eller i smaa Selskaber [...] Hunnen ankommer i sidste Halvdeel af April, Hannen 14 dage tidligere, men 190 den forlader os allerede i August; Hunnen og de Unge senere« (286). - **16-18** *Svanerne ... Slangelinie*] sml. Kjærbølling: »Naar Flugten gaaer i høiere Regioner, skeer dette ofte med megen Anstrængelse og den foregaaer da meest i skjæv Retning; hos andre [...] skeer det i en Sneglelinie« (VII). »Mange selskabelige Fugle iagttage visse Regler paa deres Træk, naar dette gaaer rask for sig; saaledes flyve mange Andearter [...] i en skjæv Linie; andre, som Gjæs, Traner, og de almindelige Vildænder: i to skjæve, foran i en Spidsvinkel, som et > forenede Linier« (XII). - **22-24** Sml. *Reisekammeraten* (I 72.29ff og note hertil) og *De vilde Svaner* (I 131.26-27). - **37** *Ibis*] Ibis æthiopica blev dyrket som en guddom og tillagt u dødelighed. Alle døde ibis blev balsameret.

89.3 *Skrotten*] skrutten, maven.

90.6 *Skjenkads*] gave.

91.1 *enge*] snævre. - **6-19** A.s kilde er ikke fundet, men han har muligvis læst fabeln i en af de rejsebeskrivelser, han omtaler i Bemærkninger.

93.14-94.21 En variation af et jødisk sagn fra Talmud, kendt i talrige variationer bl.a. om munken, der lytter til fuglens sang og, da han vender tilbage til sit kloster, erfarer, at der er forløbet flere hundrede år. Det var bl.a. behandlet af A.s ven H.W.Longfellow (1807-82) i *The Golden Legend* (1851), ligesom det også er genfortalt i Paludan-Müllers dramatiske digt *Tithon* (1844). Endelig havde A selv benyttet det i det utrykte eventyr *Urbanus* (V 238); jvf. iøvrigt Meir Goldschmidts anmeldelse af *Dynd-Kongens Datter* (VI 178) og Goldschmidts *Fuglen der sang* (1867).

Hurtigløberne

Hurtigløberne tryktes første gang i NEH 2-58, der udkom 15.5.1858.

I et utrykt brev til Ingemann 10.2.1858 (Collinske Brevsamling XVII KB) fortæller A om sin oplæsning af et par af sine nye eventyr i Studenterforeningen 31.1.1858, hvorefter det hedder: »senere har jeg fuldendt et Eventyr »Hurtigløberne««. 23.2. skriver han så til Henriette Scavenius på Basnæs om sin store produktivitet i

denne periode og meddeler samtidig, at udover eventyrene til NEH 1-58 har han desuden henlagt to til et nyt hæfte: *Hurtigløberne* og *Dynd-Kongens Datter* (BfA II 393, se ovf. s. 183f).

Om baggrunden for og inspirationen til *Hurtigløberne*, som Rubow 140 henregner til gruppen af A. s fabler (hvor titlen ovenikøbet har 191 efterhængt artikel som i de gamle fabler), vides intet, men muligvis bygger det på A.s egne erfaringer, jvf. Dagbøger 30.5.1857, hvor han deltog i etjurmøde.

Eventyrets prøvemotiv er kendt fra folkeeventyret og iøvrigt hyppigt benyttet af A i fx *Reisekammeraten*, *Springfyrene* og *Klods-Hans*.

95.9 *Ledpælen*] stolpe som et led hænger på eller lukkes imod. - **12-14** *Sneglen ... for ham*] sml. optegnelse fra Fyn i Sv. Grundtvig: Gamle danske Minder II.1857.140: »Fi'e Arbejd er ski'e Arbejd, sagde Sneglen, han var syv Aar om at løbe over en Dørtærskel; saa faldt han endda ned og brækkede sit ene Laar.« - **21-23** *De føiter ... Feedrelands-Kjærlighed*] selvbiografisk træk, sml. *Ole Lukøie* (I 174.35) og *Under Piletræet* (II 272.33-35). - **25-26** Sml. *Svalen i Tommelise* (I 59).

96.13 *Lem*] medlem. - **16-25** *Jeg har ... R til anden*] sml. kommunens måde at navngive fattighusbørnene i alfabetisk rækkefølge i Dickens' *Oliver Twist* (1837-38).

97.1ff. En moderniseret variant af Æsops fabel Fluen og vognen: »En flue havde sat sig på en vogn, der af et par raske heste blev trukket i stor fart hen ad vejen; en vældig støvsky rejste sig om og bagved vognen. Med selvtilfredshed råbte fluen: »Sikken støv jeg kan lave!«« (Byskov III 173).

Klokkedybet

Klokkedybet blev trykt første gang i Folkekalender for Danmark 1857, der udkom i december 1856.

I et brev til Henriette Collin fra Basnæs 24.6.1860, hvor A beklager sig over sin svigtende digtereve, gør han bl.a. regnskabet op for de eventyr, han gennem årene har skrevet på Holsteinborg, og nævner her *Klokkedybet* (BEC IV 155). Da eventyret hverken er omtalt i almanakken eller dagbogen, mener Topsøe-Jensen i en note til stedet, at det må være skrevet under A.s første besøg på Holsteinborg 15.-26.5.1856. I en rettelsesliste (BEC VI 40) er han imidlertid blevet opmærksom på et utrykt brev til Ingemann 31.10.1856, hvor eventyret nævnes. I HCAHolstein 11 uddybes dette: »»*Klokkedybet*« er skrevet sidst i Oktober 1856, da Andersen var til Barnedaab paa Holsteinborg« og s. 46 tilføjes yderligere et brudstykke af brevet til Ingemann, hvori det hedder: »Jeg har paa Holsteinborg skrevet en ny lille Historie »*Klokkedybet*«, det er om et Sted i Odenseaa, hvor Aamanden boer.«

Eventyret bygger på et stof, A har hørt som barn. I Bemærkninger 192 siges det: »*Klokkedybet* er udsprunget af Folketroen om Aamanden i Odense Aa og Sagnet om Kirkeklokken, der svang sig ud fra Albani Kirketaarn« (16).

Sagnene om *Klokkedybet* og åmanden, der iøvrigt kendes fra Thiele¹, havde tidligt optaget A. Kimen til eventyret findes således i Brudstykke af en Udflugt i Sommeren 1829 (A-iana VIII 14f), hvor han imidlertid ikke fortæller om åmanden. Denne skikkelse inddrages i O.T. kap. XIX og XX, hvilket klart viser, at A i modsætning til *Klokkedybet* har kendt de to sagn om åmanden og *Klokkedybet* som to fortællinger, der ikke vedkommer hinanden (se iøvrigt ndf. samt A-iana 2 rk. III 78ff).

98.5 *Aaknappe*] gul åkande. - **8** *Munkemose*] mosedrag syd for Odense A, nu omdannet til park. - **8-9** *Blegmandens Eng*] på åens sydside mellem Albanibroen og Frederiksbroen (i Albanigade og Frederiksgade). - **15** *det gamle Frøken-Kloster*] Odense Adelige Jomfrukloster ved Albani Torv, opført som bispegård 1504-08 og efter forskellige ejere indrettet som adeligt jomfrukloster af Karen Brahe 1716. - **23** *Sanct Albani*] kvaderstenskirke (opr. trækirke) indviet til Vor Frue og senere til den eng. helgen St.Albanus lå ved det sydvestlige hjørne af Albani Torv; nedrevet 1539. - **24ff.** Sml. Brudstykke af en Udflugt i Sommeren 1829: »*Klokkedybet*, et, som man siger, bundløst Sted i Aaen, hvori en Klokke engang foer ud fra *St.Albani Taarn*« (A-iana VIII 15) og O.T., hvor Sophie fortæller: »Der foran i Aaen er *Klokkedybet*, hvor en Klokke er fløiet ud fra *Sanct Albani Taarn*. Der er bundløst! Hvergang rige Folk i *Odense* døe, saa ringer det under Vandet!« (218). Hos Thiele¹ I 29 drejer sagnet sig om klokkerne i St.Knuds Kirke, der fløj, fordi man ringede for stærkt med dem: »Somme fortæller, at paa det Sted, hvor den faldt, *Klokkedybet*, er der ingen Bund at finde, men dog paastaae Andre, at naar man med lange Stænger søger efter, kan man endnu føle Klokken paa Bunden. Saa siges det ogsaa, at naar nogen i Odense skal døe, klemter den under Vandet, og er Lyden at høre, som af en Landsbyklokke langt borte.«

99.3Aamanden] sml. O.T.: »nær ved [ligger] Aaen, i hvis Dyb, Almuen paastaaer, lever et dæmonisk Væsen: »Aamanden«, der aarlig forlanger sit Menneskerov, men varsler derom Natten forud« (228). Jvf. også Thiele¹ II 89 og IV 18 f, der i modsætning til *Klokkedybet* fremhæver, at han hvert år skal have et lig for ikke at åen skal gå over sine bredder. I eventyret fjerner A denne dæmoniske side af åmandens væsen. - **16-17**om gamle Tider ... mærke Tider] et udtryk for A.s historiesyn, jvf. n.t. I 214.24-219.27. - **18-26**Ved Sanct Albani Kirke ... *ding-dang!*] sml. Brudstykke af en Udflugt i Sommeren 1829: »Den anden Arm af Aaen fører derimod nærmere hen til Nonnebakken. I 193 gamle Dage skal hele Munke-Mose have været Sø og paa en Halvø i denne laae et Nonnekloster, hvis Voldsted kaldes *Nonne-bakken*, men Aar for Aar pløies bort. Hvor der nu groer Græs og Blomster skal engang en Nonne have sprunget ud, men Søen var da der saa dyb, at man aldrig fandt hendes Liig« (A-iana VIII 15f). - **22**Nonnebakken] bakke syd for Odense A ved Klaregade og Hunderupvej. - **30-31**et *Strængespil*] strengeinstrument, lyre eller cither. - **36-100.10** Hans Ellekilde antager i A-iana 2 rk. III 80, at beretningen om drabet på Knud d. Hellige (ca. 1040-(1080-) 10.7.1086) i Albani Kirke muligvis er baseret på faderens, Hans Andersens, eller A.s lærer C.F.Welhavens (ca. 1788-1830) fortælling ud fra DH (I 191) pga. den rolle motivet om den falske Blake spiller hos A. Sml. også EDB 117ff og eventyrkomedien Ole Lukøie (SS XI 11).

100.4Erik] Erik Ejegod (ca. 1056-(1095-)1103). - *Benedikt*] dræbt i Albani Kirke 1086. - **5-6**den falske Blake] iflg. Saxo XI Knuds hirdmand, der iøvrigt selv blev dræbt. Antagelig er han kun blevet opfattet som forræder ved den folkelige tydning af navnet, blakket, gulbrun, som falsk og underfundig.

194

Nye Eventyr og Historier Første Række. Tredie Samling. 1859 NEH 3-59

Vinden fortæller om Valdemar Daae og hans Døttre

Vinden fortæller om Valdemar Daae og hans Døttre tryktes første gang i NEH 3-59, der udkom 24.3.1859.

I Bemærkninger skriver A om eventyret, at »det er en af de Historier, jeg oftest har omskrevet og omstilet, for at give Sproget Klang efter den henfarende, susende Vind, som jeg lader fortælle« (16). Om dette betyder, at A har arbejdet med historien før 1.8.1858, hvor han i et brev til Edvard Collin bebuder et nyt hæfte eventyr, omend han endnu ikke har gjort sig nærmere overvejelser over hvilke han vil skrive, ved vi ikke (BEC II 306). Endnu 21.12.1858, dagen efter sin ankomst til Basnæs, hvor han holdt jul, hedder det i et brev til Signe Læssøe: »Jeg haaber herude paa Basnæs, hvor vi leve ganske stille hele Juletiden, at et Par nye Eventyr skal springe frem, saa at et nyt Hefte kan melde sig med *Violerne*« (BfA II 402). Heldet var med digteren, for 24.12. noterer han i Alm: »Begyndt paa Historien om Valdemar Daae«, og som det fremgår af dateringen på den bevarede koncept, må arbejdet være afsluttet 2.juledag (sml. *Lygtemændene ere i Byen* ndf. s. 281f). Endnu var planerne om et nyt eventyrhæfte dog kun på det forberedende stadium. I endnu et brev til fru Læssøe 1.1.1859 hedder det: »Et nyt, jeg tør troe, meget digterisk Stykke, en Historie om »Valdemar Daae og hans Døttre«, har jeg skrevet; faaer jeg i det nye Aar saa mange Historier og Eventyr, at de kunne danne et Hefte, da vil et saadant komme ud« (BfA II 404). Dette skete som nævnt i slutningen af marts, men sin vane tro havde A forinden læst det op forskellige steder. Iflg. Alm var det således 19.2.1859 i Studenterforeningen og 21.3. hos prins Christian (IX).

Om historiens motiv skriver A i Bemærkninger, at »i danske Folkesagn, ligesom i historiske Efterretninger om den gamle Herregaard *Borreby* ved Skjelskør, findes Meddelelsen om Valdemar Daa og hans Døttre« (16). På denne baggrund lader to hovedkilder sig udpege, dels Thiele² I 253f dels artiklen om *Borreby* i Tyge Becker: *Prospecter af danske Herregaarde* II. 1845. Beckers fremstilling bygger 195 på en beretning fra en anonym, der som barn boede på *Borreby*, medens det endnu var i Valdemar Daas eje. På A.s tid henlå denne beretning imidlertid utrykt på *Borreby* (trykt i *Danske Samlinger* V II:5. 1876-77. 68ff), og hvorvidt A har læst eller kendt denne, vides ikke.

103.3-16 Måske allusion til Johannes 3.8 og Job 7.9-10. - **7**Lydhuller] glamhuller. - **13**Lad kun Vinden fortælle] A har allerede foregrebet motivet med vinden, der fortæller, i forbindelse med sagnet om ridder

Eppelin af Gailingen i EDB 24f og i *Snedronningen* (II 55). - **19**Marsk Stigs Borg paa Næsset] den ældste borg lå i haven syd for det nuværende Borreby og skulle iflg. overleveringen være opført af en ridder Stig, der skulle have givet navn til halvøen Stignæs. Marsk Stig Andersen (d. 1293), der i 1287 blev dømt fredløs for mordet på Erik Klipping og som 1290 byggede en borg på øen Hjelm ud for Helgenæs, har intet med Borreby at gøre. A bygger imidlertid på Thiele2, der siger, at Borreby er opført af »Ruinerne af Marsk Stigs Borg, som laae paa Stigs Næs, ikke langt derfra« (I 253). - **21**Borreby Gaard] herregård syd for Skelskør på Sjælland, opført 1556 af kansler Johan Friis (1494-1570).

104.1Valdemar Daae] adelsmand (1616-91), søn af Claus Daa til Raunstrup, Borreby m.fl. og Ingeborg Parsberg til Raunstrup. Hofjunker 1640, løjtnant ved rytteriet 1644, ritmester i Jylland 1655; arvede sammen med en broder Borreby 1652. - **3**kongelig Æt] et sådant slægtskab har ikke kunnet verificeres (Danmarks Adels Aarbog 1890). - **6**Hans Frue] Else Kruse (1627-67), gift 1645 med V.D. - **6**Gyldenstykkets Kjortel] silkekjole gennemvævet med guld- el. sølvtråde. - **7**tavlede] mønstrede. - **9**tydsk Øl] det tyske øl var af langt bedre kvalitet, og dyrere, end det hjemmebryggede danske. - **10**vælige] fyrige. - **12**Børn var der] i ægteskabet var 13 børn, hvoraf vist kun een søn og fire døtre overlevede faderen. - **1de**] Ide Dorte (ca. 1652-1742). - **Johanne**] Johanne Cathrine (1661-?), gift under sin stand med en uadelig Johan Trellund fra Kalundborg efter 1710. - **Anna Dorthea**] V.D. havde ingen datter af dette navn, og den skæbne, A giver hende, er i virkeligheden Ide Dortes. - **17**høibaarne] af fornem, høj byrd. - **18**Høisalen] riddersalen. - **20de gamle, danske Sange**] folkeviserne. - **Gjestereren**] fest. - **23**med Bram og med Brask] med pral og larm. - **25**Maidags Aften] Valborgaften, dagen før Valborgdag 1. maj. - **26**qvase i Vrag] knust til vrag. - **28**hæsende] komme farende. - **38**Gadebasse ... *Gadelam*] gadebassens opgave var at forestå ungdommens fester, legestuer osv. samt fordele byens piger, gadelammene. A.s beskrivelse af skikken, der iøvrigt kun er jysk, er fejlagtig, idet det var den karl, der selv kunne løfte et brændende knippe højest, der blev gadebasse (jvf. 196 S.Møller: Sommer i By i: Da Stu 1930.123f og Birgit Hansen: Fester for sommerens komme. 1980.60f).

105.3yndelige] yndige. - **9**stoltelig] stolt. - **11**Agetøiet] køretøjet. - **12**redet Sommer i By] man anså gerne de nyudsprungne bøggegrene som et værn mod onde magter, og udover at fejre sommerens komme med at tænde bål, ligeledes et værn mod det onde, fejrede man den også ved at hente grene i skoven til at pynte huset med, hvorpå man næste dag red i optog fra hus til hus for om aftenen at danse om majstangen. Allerede i Maj i Aarets tolv Maaneder har A skildret denne skik (1832; SS XII 23f). - **12**Tjsreby] landsby ca. 10 km øst for Borreby. - **18**vries] vrides, bøjes. - **20**Fru Daae ... *hen*] se n.t. 104.6. - **25**den sorte Stork] tidligere almindelig ynglefugl i Danmark; jvf. Kjærbølling: Danmarks Fugle. 1852.263: »I Sjælland er den meget sjelden [...] efter Melchior's Optegnelser [er en blevet skudt] ved Basnæs.« - **28**kosteligt] kostbart. - **28-106.25** A benytter her næsten ordret Thiele, der modsat Becker præciserer, at det drejer sig om at fælde egeskov og at bygge skibet på tre fordæk. - **29**Kongen] Frederik III (1609-(1648-)1670). - **32**vildsomme] uden tryghed. - **39-39**et halvudgaaet Træ] storken bygger ofte rede i udgåede træer.

106.4Kuld] slægt. - **5**Huld] ydre, udseende. - **12**hvad skal Spurv i Tranedands] ordsprog; egl. Hvad skal Spurv i Tranedands, deres Been er saa stakkede (Peder Syv 2,178). - **15-37** Såvel Becker som Thiele vil vide, at skibet aldrig blev søsat, fordi V.D. ikke ville bestikke admiralen, men kongen købte faktisk skibet, Delmenhorst, for 4000 rd. (J.H.P.Barfod: Orlogsflåden på Niels Juels tid. Marinehistorisk Selskabs Skrift nr. 7. 1963.24). - **22**thi] derfor. - **24**en noæ Ark] 1 Mos. 6.

107.23Hovmarken] herregårdsmark, hvorpå der udføres hoveriarbejde. - **26**kry] overmodig, stolt. - **30**raade] udforske. - **34**Smørg] røg, os. - **35**Emmer] gløder. - **38**Buur] mindre værelse, kammer.

108.4braser] tilberedes. - **18**for] istedetfor. - **19**Slagbænk] sofalignende møbel (uden polstring), der kan lukkes op og bruges som seng. - **26**flink] rask. - **28**Ikke at] ikke noget til at. - **33**Gjeldsbrev] gældsbevis, pantebrev. - **35-39**Væver ... *lønnes*] sml. Aladdins replik i fængslet (Oehl II 249):

Ha, tarvelige, vakkre Spinderske!
Du trøster mig. Du trøster, som en Dervisch.
Han drager Traadene snart ud, snart ind,
Han lægger Mærke til det mindste Spind!

108.40Paaskemorgen] A.s egen tidsfæstelse.

109.7det alchymistiske Glas] glas til guldmageri, alkymi. - **26** Allerede efter svenskekrigene 1657-60 kom V.D. i økonomiske vanskeligheder, men først i 1681 måtte han afstå Borreby til etatsråd Ove Ramel 197 (1637-85) til Basnæs, som forgæves tilbød V.D. at blive boende på livstid. - **30**modige] hjertelige; af dyb bedrøvelse.

110.14Muren ... *Borg*] se n.t. 103.19. - **16**Den ældste ... *Verden*] citat fra folkevisen om Marsk Stigs døtre (DgF 146). - **20**Smidstrup Mark] udenfor Skælskør. - **28**klinede] lerklinet dvs. bindingsværk hvor felterne ml. træskelettet er fremstillet af ler. - **32**Hvor ... *hvor*] hvorledes ... hvorledes.

111.5-6Domprovstens ... *Gaard*] uvist hvilken bygning A tænker på. Det kan muligvis være

Karnapgården i Skt. Mogensgade 31, der dog aldrig har været domprovstegård. Den nuværende domprovstegård i Skt. Leonisstræde 1 var ganske vist netop restaureret i 1856, men har ingen karnap og blev først embedsbolig for domprovsten i 1873. - **7favre]** smukke. - **14ff.** Sml. Optegnelsesbog II, 1 nr.4: »Ovre ved Glorup ligger i en Gyde et lille faldefærdigt Bondehuus, ingen bo derinde, thi det er for usselt, men gamle Excellense [: Gebhard Moltke-Hvitfeldt] vil dog ikke rive det ned, thi der er en Storkerede paa Taget hvor Storken aarlig kommer, for hans Skyld staaer saa Huset til det falder« (FoF IX 161). - **16Skræmsel]** et hæsligt syn. - **22Urtegaard]** have. - **26de fattige Skoledrenge sang ikke]** latinskoleeleverne, peblingene, ernærede sig ved at synge ved kirkelige handlinger, og det var således et tegn på social status, hvorvidt man havde råd til at betale for deres medvirken. - **28Elende]** elendighed, ulykke. - **31den haarde Fjæl]** træhesten, et alm. afstraffelsesredskab. - **33rige]** mægtige. - **37baaret]** født; som hendes sind var hende medfødt.

112.17færdet] befærdet. - **17Dampen med sin Vognrække]** efter åbningen af jernbanen ml. København og Roskilde i 1847 blev jernbanenettet hurtigt udbygget i de næste årtier.

Pigen, som traadte paa Brødet

Pigen, som traadte paa Brødet blev trykt første gang i NEH 3-59, der udkom 24.3.1859.

Den eneste oplysning om tilblivelsen af eventyret er at finde i Alm 16.1.1859: »Skrevet Eventyret Pigen som traadte paa Brødet.«

Eventyret tilhører antagelig den gruppe, som bygger på stof, A har hørt som barn i Odense, idet det i Bemærkninger hedder: »Tidligt hørte jeg Historien om *Pigen, som traadte paa Brødet*, der blev til en Steen og forsvandt med hende i Dyndet.« A ville imidlertid andet og mere end en gendigtning: »Jeg satte mig den Opgave, psykologisk at løfte hende igjen til Forsoning og Frelse; saaledes er Digtningen voxet frem« (16). I og med denne drejning af motivet er eventyret iøvrigt nært 198 beslægtet med *De røde Skoe* (II 85ff) og med *Anne Lisbeth*, der følger senere i hæftet (III 127ff); jvf. også *En Historie* (IV 52f).

Motivet med brød, der forvandles til sten, fordi man nægter at dele det med andre, kendes tilbage fra tidlig middelalder i talrige variationer (se Georg Galster: *De forstenede Brød* i: *Festskrift til Hugo Matthiessen*. 1941. 47-56). Hans Ellekilde er i A-iana 2 rk. III 116 tilbøjelig til at tro, at sagnet om pigen, som trådte på brødet, virkelig har hørt til Odense bys sagnoverlevering, idet A. s Inger er en købstadpige, der tjener på landet, hvorimod hun hos Thiele2 II 17 og 309f, der har to opskrifter fra Mors og Sydsjælland, er bondepige. Til støtte for Ellekildes teori tjener, at der idetmindste findes én fynsk optegnelse, Brødene i: *Morskabslæsning for Den danske Almue*. Udg. af H.K.Rask, nr. 31. 1840.477. Om A har kendt dette tidsskrift vides ikke, men Rask (1805-75), der var teolog, giver det en tydelig kristelig udlægning på linie med A: »Hovedtanken deri [...] stemmer med Folkemeningen, nemlig at en letsindig Ringeagt for Guds Gaver maa vække stor Mishag hos Gud, og have Straf til Følge.«

Endelig må nævnes, at Thieles optegnelse fra Mors med overskriften *Pigens Vadested* blev gendigtet på vers af Julius Chr.Gerson under samme titel i dennes og H.V.Kaalunds *Maanedsskrift for Børn*, 2. Hefte, 1845.89f, hvor sagnets anonyme pige får navnet Inger. Fra dette digt har A tydeligvis lånt navnet til sin eventyrskikkelse.

113.18Der skal skarp Lud til] der skal skrappe midler til (skurvede hoveder). - *Lud]* opløsning afsæbe og soda. - **19-21** Fri gengivelse af ordsproget Små børn træder moderen på forklædet, store træder hende på hjertet (Mau 500).

114.2Byledet] led ved indkørslen til landsby. - **3sladdre]** snakke, sludre. - **24-25Mosekonen, der brygger]** iflg. folketroen var tågen, der efter varme sommerdage kan lægge sig over enge og moser, udtryk for at mosekonen bryggede eller kogte nadver (aftensmad). A.s beskrivelse af hendes bryggeri samt hendes slægtskab med elverpigerne og fanden er imidlertid fri fantasi. - **25Viser]** folkeviserne. - **29-30Slamkisten]** beholder under bunden i kloakledning, der holder faste stoffer tilbage og får dem til at bundfælde sig.

115.3syede ... Skoene] gav dem lyst til at flakke, bisse, om. - **11 Postament]** billedstøtte, statue. - *Barnebarnsbarn]* Fanden. - **26ff.** Følelsen af at være bundet til brødet og den altfortærende sult er et udtryk for den folkelige nemesisopfattelse, jvf. fx i sagnet om Ubarmhertigheds Straf hos Thiele2 I 27f. - **39trangbrystig]** stakåndet, forpustet.

116.8-11 Nemesis for at hun som barn pillede vingerne af fluer. - **28Hovmod gaaer for Fald]**

Ordsprogenes Bog 16.18. - **38***tviner*] græder.

199

117.3*avet*] straffet, revset. - **5***en heel Vise*] sandsynligvis en allusion til skillingsvisen En meget sørgelig Tildragelse om den Hoffærdige Pige som af bare Stolthed lagde to Brød i Skarnet som hun skulde bringe til sin fattige Moder og traadte derpaa for ei at smudske sine nye Skoe, samt Guds Straf over hende alle andre til Advarsel. Triblers Enkes Forlag, ca. 1800.

118.35-36*en Guds Engel græd over hende*] et gammelt legendetræk, sml. Imp, hvor Antonio af Fra Martino får »et Billede med Madonna, som græd store Taarer, der, som en Regn, faldt ned i de brændende Helvedsluer, hvor de Fordømte grebe efter denne Lædskedrik« (10). A har måske ændret jomfru Maria til den fromme pige for at afkatolisere legenden.

119.19 *Davids*] konge af Israel ca. 1000 f.Kr. Salmernes Bog blev tidligere antaget at være forfattet af David. - **28***Havrekjærven*] havreneget, juleneget. - **37***Bedstederne*] hvilestederne, rasteplasserne.

Taarnvægteren Ole

Taarnvægteren Ole blev trykt første gang i NEH 3-59, der udkom 24.3.1859.

Eventyrets egentlige tilblivelse som en helhed er ukendt, men kimen til rammefortællingen kan føres tilbage til Fodreise, hvor Taarnvægteren Oles skikkelse er skitseret gennem den poetiske vægters omtale (43). Kort efter Fodreise indførtes Taarnvægteren Ole direkte ved navn i den heroiske vaudeville Kjærlighed paa Nicolai Taarn eller Hvad siger Parterret (opført 1. gang på Det kgl. Teater 25.4.1829). Vaudevillefiguren og eventyrskikkelsen, der i høj grad er A.s alter ego, har dog kun navnet tilfælles; karaktererne er forskellige.

Ideen til Første Besøg har A faet under et ophold i Dresden i sommeren 1856, hvor han iflg. Dagbøger 3.7. havde en samtale med den ty. forfatter Amalie Bolte (1811-91) »om de 48 Forfatterinder her i Dresden, jeg sagde at det kunde blive et Eventyr: Walpurgisnacht, hvorledes de som Hexene [i] Faust rede paa der[es] Penne-Kosteskaffer til Bloxbierg og udtalte sig deres Aand« (IV 219).

Ideen var dog ikke ny. Inspireret af E.T.A.Hoffmanns Die Abentheuer der Silvesternacht havde A behandlet motivet i Fodreises litteraturrevy, og han tog det atter op i farcen Langebro, skrevet til en julefest i Studenterforeningen 1837. Her fortæller Fru Helvig, hentet fra Hertz' Svend Dy rings Hus (1837), at alt, hvad der er foregået igennem hele året, passerer revy mellem jul og nytår. Derefter sætter 200 hun og den ene af farcens to elskere sig på en pæl under broen og ser »den vilde Hær« passere revy (BfA I 398 f; H.C.A. Lund: Studenterforeningens Historie 1820-70.I.1896.405f).

Endelig må nævnes, at tankerne om jordens udviklingshistorie, nuet contra evigheden, kan føres tilbage til Fodreise via Optegnelsesbogen fra ca. 1850 og At være (se ndf.).

121.3*Taarnvægterern*] vægter i kirketårn, der holder udgig efter ildebrand, skibes ankomst osv. - **5***see ... ovenfra*] sml. *Hjertesorg* (II 246.36). - **9-10***Conferentsraads*] titel med rang i anden rangklasse nr. 12. - **12***have Alting frit*] ikke betale for kost og logi. - **14***Blanksvrte*] skosværte; se n.t. II 86.15.

122.5*Eremitage*] eremitbolig. - **10-11***paa dem ... kjendes*] gl. ordsprog. - **11-12***Gouvernante-Romaner ... Rosinstilke*] hvilke forfattere A præcis tænker på er uvist, men det drejer sig utvivlsomt om den type underholdningsromaner, hvor fattige piger kommer som guvernanter i dæmoniske familier, som bl.a. Maria Edgeworth (1767-1849) og Mme de Genlis (1746-1830) producerede. Jvf. iøvrigt A.s syn på fru Gyllembourgs Hverdagshistorier (A-iana 2 rk. VI 321ff) og vort reg. u. Gyllembourg. - **21-22***en bog om Rullestene*] et sådant værk har ikke kunnet findes. - **23***Jubeloldinge*] meget gamle mænd. - **30-35***Jordens Roman ... Fru Eva*] sml. Det Første og det Sidste (Phantasier og Skizzer. 1831.118f), hvor naturen skabes af »Kraften« af en tåge med liv i, hvorefter Gud skaber mennesket. Den samme tanke, en påvirkning fra H.C.Ørsted, og billedet af jorden som en bog benyttes i Niels' betragtninger over arvesynden i At være: »Af Videnskaben veed jeg, at før Menneskene bleve til var Døden i Verden [...] Genesis' Blade og Jordlagene have ikke overensstemmende Indskrifter. Menneskene skrev Genesis, Kraften i Naturen skrev Jordlagene« (115). Jvf. også Fodreise 77. - **37-38***Vi krible ... samme Sted*] sml. *Vanddraaben* (II 151). - **39-123.1***Skorpen ... igjennem*] en tanke som optog A meget; sml. HCAOptegnelsesbog nr. 36: »Tre Mile nede i Jorden holder Jordskorpen op, en uhyre brændende Ild og Lava brænder derinde [...] Jordskorpen er saa Æggets Skal imod det hele Æg, og paa dette bygge vi sorgløs vore Byer« (23f). Jvf. også Fodreise 79 samt besøget på Vesuv

amme fortælles, at hun har mistet sin mand ved et skibbrud, ligesom hendes lille søn også lige er død. Disse to sidstnævnte træk forbindes i eventyret til sønnen, der drukner (DtB 63).

Eventyret bærer tydelige spor af A.s kendskab til folketroen og folkesagnene. Strandvarsel- og strandvaskermotivet er således lånt fra Thiele2 II 274-75, men som påvist af Hans Ellekilde (A-iana 2 rk. III 117f) har A heri indflettet træk fra et fynsk folkesagn om Søndagsbarnet, der kan se, hvad der er skjult for andre, herunder ligvogne og gengangere. Da hun får besked på at sige »far til himlen« til gengangere og »hæng på« til ligvogne, bytter hun ved given lejlighed af en fejltagelse om på de to ordrer, så gengangerne hænger på hende selv og driver hende i døden (Thiele2 II 152). Herudover har A også lånt træk fra folkeeventyret om Den barnløse Kone (Grundtvigs 203 eventyrregistrant nr. 60, jvf. Blichers gendigtning (1824), Samlede Skrifter VII 1921.47ff), der ikke har villet have børn af angst for at dø i barselseng, og derfor straffes ved at piskes til døde af et utal af ufødte børn og børnebørn foran alteret i kirken, hvor hun som gammel søger trøst for sin dårlige samvittighed (jvf. KES 65f).

127.9 *turde*] kunne. - **14-15** *hvad Ingen hører det Ingen rører*] jvf. talemåden: »hvad øret ej hører, det hjertet ej rører.« - **17** *siger man*] evt. kilde eller andre belæg på denne talemåde har ikke kunnet findes. - **18** *sat i Væxten*] kuert, standset i udvikling. - **21** *Hat paa*] som tegn på, at hun har hævet sig over bondestanden.

128.3 *Blegdam*] græsareal, hvor vasketøjet blev lagt til blegning. - **7** *vidste*] konstaterede. - **16** *led*] hæslig, grim. - **28** *En Dram ... gjorde bedre*] sml. *Taarnvægteren Ole* (III 125.26ff). - **33** *bovnede*] bugnede, svulmede. - **33ff.** Sml. *Flaskehalsen* (III 28.30ff).

129.3 *uden*] undtagen. - **25** *tage det overtvært*] tage en rask beslutning og komme igang. - **31** *Kalvevogn*] vogn til transport af kalve til og fra markederne; var et almindeligt benyttet befordringsmiddel ved siden af de offentlige postdiligencer.

130.39 *Cichorie*] den tørrede og ristede rod af *Cichorium intybus* anvendtes som kaffesurrogat el. - tilsætning.

131.6ff. Drømmen er en gendigtning af legenden Løget (Byskov III 263) om konen, hvis eneste gode gerning i livet var at give et løg til en tiggerske. Da hendes skytsengel efter døden vil frelse hende fra helvedessøen ved at trække hende op ved rødderne af løget, klamrer de andre syndere sig til hende. Da hun i sin egoisme sparker dem væk, går løget itu, og hun falder tilbage. I A.s gendigtning er hendes egoisme samt tanken om en evig helvedesstraf tonet ned. - **38** *Peder Oxes Frøer*] Bombinator igneus Laur., klokkefrøen, som menes indført i Danmark af adelsmanden, rigshovmester Peder Oxe; jvf. G. L. Baden: *Smaa Afhandlinger* 1.1821.300: »bekjendte af deres behagelige Qvækken er og de Frøer, som endnu bære hans [: Peder Oxes] Navn«.

132.12 *God Gjerning ... Frugt*] Visdommens Bog 3.15 (i Det gamle Testaments apokryfiske Bøger). - **13i** *Synden er Død*] antagelig fri gengivelse af Romerbrevet 6.23. - **19-20** *Du dreier ... afgøre det*] en tanke der optog A meget, jvf. *Dagbøger* 26.8.1847: »Hvor vor Skjæbne hænger i fine Traade, kun sjældent, som Guldet i Bjærgene løber Aarene et Stykke ud [en] paa Skorpen, saa Øiet seer dem; vi gaee ud af vor Gadedør og er et Øieblik uvis om vi skal gaee til Høire eller venstre, og det man uvilkaarlig vælger fører Enkelte til deres Død, til store Livsbegivenheder« (III 262) samt At være 16 og BEG II 354. - **25** *Kyndelmisse*] 2. februar; 2.2.1805 stod A.s forældres bryllup. - **25-26** *Regnebræt*] egl. tavle, hvorpå regnskabsposter og fordringer opføres; her 204 billedl. som udtryk for samvittigheden. Muligvis en reminiscens af H.A.Brørsons *Kom*, hierte, tag dit regne-bret (Troens rare Klenodie. 1752 (Samlede Skrifter 1.1951.62)).

133.9 *Særke*] undertøj med korte el. halvlange ærmer. - **25** *Lin*] hovedtørklæde.

134.2 *fornummet*] fornemmet, mærket. - **7-8** *Samvittigheden vaagner*] et udtryk for A.s rationalistiske kristentro, jvf. *Vintergrønt* 148. - **23ff.** Synet af den gloende karet et almindeligt træk i folketroen (se fx Thiele2 II 138, jvf. O.T. 69). - **35-36** *Ravnemoder*] ravnens mentes at kaste sine unger ud af reden.

135.1-2 *saa at Blodet ... Fingrene*] se n.t. II 311.23-24. - **3** *ideligt*] konstant. - **23-24** *Hendes Tanker ... speges*] hendes tanker var uklare, forstyrrede som garn, der er bragt i urede, sammemlltret. - **25** *red*] klar. - **38-40** Joel 2.13.

136.5 *Aar og Dag*] et helt år.

Børnesnak

Børnesnak tryktes første gang i NEH 3-59, der udkom 24.3.1859.

Eventyret belyses af en seddel i Bakkehusmuseet, Frederiksberg, som A har skrevet tidligst 1854, da H. Martensen blev biskop, og højst sandsynligt kort før *Børnesnak*. Sedlen meddeles her med A.s egen formulering i kursiv og med reguleret tegnsætning undtagen i tilfældet Rasmussen. Alle navne synes utvetydige undtagen Nansen, der kan være en sammenblanding af borgmester Hans Nansen og biskop Hans Svane c. 1660. Navnet Sørensen er i originalen forskrevet *Sørensensen*.

Dygtige Folk hvis Navne ende paa »sen«.

Stiig Andersen Hvide, marsk, d. 1293

Jens Andersen Beldenach, biskop, d.1537

H.C. Andersen, digter, 1805-75

Hans Helgesen, Militair, 1793-1858

H. V. Bissen, billedhugger, 1798-1868

Bertel Thorvaldsen, billedhugger, 1770-1844

Niels Simonsen, Maler, 1807-85

C.F. Sørensen, Maler, 1818-79

C.A. Jensen, Maler, 1792-1870

Hans Nansen, Biskop

H.C. Knudsen, Skuespiller, 1763-1816

H.P. Nielsen, Skuespiller, 1795-1860

Anna Fru Nielsen, Skuespillerinde, 1803-56

205

H. Martensen, Biskop, 1808-84 (biskop 1854)

Christian Olufsen, Lystspildigter, 1763-1827

Louise Rasmussen, Jomfru?, lensgrevinde Danner, 1815-74

C. A. Lorenzen, Maler, 1746-1828 (DBL: Lorentzen)

F. C. Olsen, Philolog, rektor, 1802-74

C. Hermansen, Orientalist, teolog, 1806-82

Christen Christensen, Medallieur, 1806-45

Andreas Buntzen, Læge, 1811-80

Finn Magnussen, Lærd, geheimearkivar, 1781-1847

(bag på bladet) *O. D. Ottesen, Maler, 1816-92*

Om inspirationen til og tilblivelsen af eventyret vides intet udover en tilføjelse til Bemærkninger i 1874, hvor det hedder: »»Børnesnak« hører til de oplevede Eventyr« (16). Om der er tale om en barndomsoplevelse fra Odense pga. det tydeligt selvbiografiske i eventyret, får stå hen i det uvisse, men *Børnesnak* er tydeligt foregrebet i beskrivelsen af børneballet i KES (102ff), hvor Christian, A.s alter ego, må stå udenfor. Under alle omstændigheder viser A.s bemærkning om eventyret, at det ikke har forbindelse til Thorvaldsen personligt.

Motivet med modsætningen mellem den ydre og indre adel er stadig genkommende, jvf. fx KES og »*Alt paa sin rette Plads!*« (II 247ff) (jvf. også HCA 236f).

137.2 stod klarede. - **16** Kammerjunker] titel med rang i 4. klasse nr.2; se også n.t. II 241.1. - **19** Kjeelderbarn] (fattigt) barn født af forældre, der bor i en kælder. - **20** »født« ... ikke ... født] dvs. adelig modsat borgerlig. Udtrykket »ikke født« går egentlig tilbage til Indien, hvor de fire første hovedkaster anser

de udenforstående for ikke fødte (jvf. også A.s lystspil *Han er ikke født* (1864; SS XI 282).

138.8-9*Brystsukker*] bolsjer. - **10***Ja, men min Fader ... regjerer i Avisen*] sml. det udeladte stykke fra *Et godt Humeur* i *Buket* 144. - **34***et prægtigt Huus*] Thorvaldsen, museum; jvf. *Nabofamilierne* (II 120f med noter).

139.2*Thorvaldsen*] billedhuggeren Bertel Thorvaldsen (1770-1844); se iøvrigt vort register samt BuB 27f.

Et Stykke Perlesnor

Et Stykke Perlesnor blev for I.s vedkommende første gang offentliggjort i Folkekalender for Danmark 1857, der udkom december 1856. Eventyret som helhed blev derimod første gang trykt i NEH 3-59, der 206 udkom 24.3.1859. En præcis datering af den todelte tilblivelsesproces er ikke mulig.

Om hensigten med *Et Stykke Perlesnor* oplyser A i Bemærkninger, at det »giver en Overgangs-Tid, jeg selv har gennemlevet. I min Barndom var det ikke usædvanligt, at en Reise, i jevn Fart, fra Odense til Kjøbenhavn tog en Tid af henved fem Dage, nu behøves kun omtrent ligesaa mange Timer« (16). Var inspirationen til eventyret jernbanen og A.s begejstring for de tekniske fremskridt i 1850'erne, så var ideen til en poetisk Danmarksrejse af ældre dato, idet *Et Stykke Perlesnor* er en parafrase over Vilhelms og Ottos rejse til Fyn i O.T. (36ff), en idé A iøvrigt også har benyttet i *Lille Tuk* (II 125f).

Ud over inspirationen fra A.s egne arbejder er han måske ikke upåvirket af Ingemanns digtkreds Sjællands Kjøbstæder, der samlet tryktes i *Samlede Skrifter*. IV Afdeling, bd. VIII. 1845. 147-192, hvor de enkelte digte er ledsagede af historiske anmærkninger. A følte sig iøvrigt meget tiltalt af Ingemanns idé med »en Samling Folke-Viser som Vignet til hver dansk By« (brev til Ingemann 5.8.1843 (BfA II 91)).

140.3-4*Jernbanen ... Korsør*] 27.6.1847 åbnedes strækningen København-Roskilde og 27.4.1856 fortsættelsen til Korsør (jvf. *Dagbøger* 30.4.1856 (IV 196)). - **16***Bakken*] Valby bakke. - **16***Frederik den Sjettes Slot*] Frederiksberg Slot opførtes 1699-1710 af Frederik IV. Frederik VI benyttede fast slottet som sommerresidens og er især knyttet til dets navn gennem sine sejladsere på slotshavens kanaler (jvf. *Hyldemoer* II 173). - **17***Oehlschlägers Barndoms Hjem*] digteren Adam Oehlschläger (1779-1850) tilbragte sin barndom på Frederiksberg Slot, hvor faderen Joachim Conrad Oehlschläger (1748-1828) blev slotsforvalterfuldmægtig 1781. - **18-19***Philemon og Bauds Hytte*] Bakkehuset; allusion til K.L. Rahbeks digt: *Til mit Bakkehus* (*Poetiske Forsøg* 2.Del. 1802.187f), hvor det hedder: »Her Baucis og Philemon leve, døe / Tilsammen i hinandens Arm af Ælde.« Ph. og B. var iflg. O vids *Metamorphoses* VIII v.631f et gammelt, front ægtepar i Frygien, der gæstfrit tog imod guderne Hermes og Zeus i deres tarvelige hytte. Som tak blev deres hytte forvandlet til et tempel, hvor Ph. og B. blev præster. Endvidere blev de belønnet med at dø samtidig og forvandlede til træer. - **20***Rahbek*] Knud Lyne Rahbek (1760-1830), forfatter, litteraturhistoriker og -kritiker m.m. - *Camma*] Karen Margrethe (Kamma) f. Heger (1775-1829). Om hendes betydning for A se MLE I 69f samt J. M. Thiele: *Erindringer fra Bakkehuset*. 1869.75ff.

141.3*ak, hvor forandret*] allusion til St.St.Blichers novelle *Ak, hvor forandret!* (1828). - **4-11***Drivhuset ... Urtegaard*] sml. *Historien om en Moder* (II 163f). - **9***Idiotens Hjem*] 1831 blev Bakkehuset solgt af 207 Rahbeks fallitbo og udlejedes i de fig. år til bl.a. Heiberg og Grundtvig som sommerbolig. 1852 blev det solgt til kammerherre A.C.B.Bibow (1808-76), der 1855 overdrog det til »Helbredelsesanstalten for idiotiske Børn«. 1925 åbnedes Bakkehuset. De Rahbekske Mindestuer. - **15***Kongegravenes By*] siden ca. 985 er ialt 37 konger og dronninger begravet i Roskilde Domkirke. - **15***Hroars Væld*] iflg. sagnet skal kong Roar, søn af Halvdan og broder til Helge, have grundlagt Roskilde ved en af byens mange kilder, Rosenkilden (nu: Maglekilden). - **18***Glar*] glas. - **18-19***Margrethes*] Margrethe [I] (1353-1412), regerende dronning over Danmark-Norge 1387, over Sverige 1389; formelt anerkendt som dronning over alle tre lande ved Kalmarunionen 1397. - **19***Kirkegaarden*] Gråbrødre kirkegård på hjørnet af Hestetorvet og Jernbanegade. - **21***Orgelets Drot*] komponisten og organisten ved Vor Frue Kirke i Kbh. C.E.F.Weyse (1774-1842) tilbragte siden 1812 sine ferier i Roskilde, jvf. MLE I 270 samt SS XII 350. - **23***de klare Bølger rulled*] 1. linie af Charlottes romance i Oehlschlägers syngespil *Sovedrikken* (1808.19). - **23***der boede en Konge i Leire*] frit citat af førstelinien *Der var en Konning i Leire* fra Oehlschlägers *Kongen i Leire* (Efter Goethe) (1802; Oehl XXIV 8f). - **26-30** Sagnet om Hagbard, der for at prøve Signes troskab inden sin død lader sin kappe hænge op i træet, hvorefter Signe brænder sig selv inde, har fra gammel tid været knyttet til Sigersted, hvor Signes fader, kong Sigar skulle have ligget; jvf. Thiele2 I 11ff. - **31***Klosterby*] ca. 1150 anlagdes et benediktinerkloster, der 1161 omdannedes til cistercienserkloster og som overgik til kronen ved reformationen i 1536. Først 1638 fik Sorø købstadprivilegium. - **33***Academiet*] 1584-1849 var det tidligere kloster periodevis ridderligt akademi, og har desuden fra 1822 været kostskole og gymnasium. -

34*Locomotivets Drage*] måske et billede med privat adresse til Ingemann, der i et brev 22.7.1855 afviste et forslag fra A om en længere rejse og bl.a. kommenterede den kommende jernbane til Korsør: »Nu kommer jo Verden til at snurre rundt om mig og vor lille Klostersø med Røg og Piben, og naar Bjergene komme til os, behøve vi jo ligesaalidt som *Mohammed* at løbe om efter dem. Nu skulde Poeternes Huse have Hjul for at kunne trilles hen, hvor der ingen Jernbaner komme. Dog hver sin Lyst! *Deres Huus* staaer nu engang paa Locomotiv-Uhyrets Dragehale« (MLE II 187, jvf. også »Dampdragens Ryg, som *Ingemann* kaldte Banetoget« (ib. II 188)). - **35-36***Holbergs Støv*] forfatteren Ludvig Holberg (1684-1754) ligger begravet i Sorø Klosterkirke. - **36***hvid Svane*] indtil omkring år 1900 var Sorø Akademis hovedbygning og Ingemanns hus hvidkalkede (venligst oplyst af Lena Kristensen, Sorø Akademis bibliotek).

142.1-2*et lille Huus*] forfatteren og salmedigteren B.S.Ingemann (1789-1862) var fra 1822 lektor ved Sorø Akademi og boede i en 208 pavillon ved siden af Akademiets hovedbygning. - **3-4***Bonden ... Danmark*] reference til Ingemanns historiske romaner og deres store folkelige udbredelse. - **6***Antvorskov Kloster*] ca. 1 km udenfor Slagelse, grundlagt ca. 1164 som johanniterkloster, ombygget til kongeslot 1580-84. I 1814-16 blev nord- og vestfløjen revet ned, og i 1830'erne østfløjen (jvf. Levnedsbogen 109 og O.T. 168ff). - **8-11***dog et gammelt Tegn ... Jerusalem*] på Hvilehøj 3 km ad landevejen til Korsør. Hellig-Anders var præst ved St.Peders kirke i Slagelse (d. 1205) og skal under en pilgrimsrejse iflg. sagnet ved et under være bragt hjem fra Jerusalem af en rytter på en hvid hest på få timer, så han kunne vågne op på Hvilehøj (jvf. O.T. 168ff). - **12***Du, der gav os*] digteren Jens Baggesen (1764-1826), der skrev under pseudonymet Knud Sjællandsfar (Sjællandsfar: sjællænder). - **13-14***Skjæmt ... Sjællandsfar*] citatet er ikke identificeret. - **15-16***den forladte Befæstning*] Korsør søbatteri blev nedlagt 1857. - **18***den Plet, hvor dit Fødehuus stod*] B. fødtes på Korsør søbatteri. - **19***da Du »var lille« ... Øen glide*] citat fra Baggesens *Da jeg var lille* (1785), hvor det i str. 4 hedder: »Da saae jeg Maanen ned bag Øen glide, / Og tænkte: gid jeg var paa Øen der« (Poetiske Skrifter v. Arlaud IV. 1899.28). - **21***drog om i Verdens Labyrinth*] allusion til Labyrinten eller Reise gennem Tydskland, Schweiz og Frankerig I-II (1792-93). - **23-26** 6.strofe af *Til mit Fædreneland* (1796; Poetiske Skrifter v. Arlaud IV. 1899.224 m. noter). - **28-29***Kielerfjord ... er lagt*] B. er begravet på St.Jørgens kirkegård i Kiel.

143.3*1815; da jeg var een og tyve Aar*] om A har haft en bestemt person fra sin omgangskreds i tankerne er uvist, idet det ikke er lykkedes at finde nogen kvindelig bekendt født i Odense 1793 el. 94. - **7***for*] fremfor. - **16***holsteenske Vogn*] åben vogn med kurvefading og agestole, der hang i læderstroppe. - **18***Sanct Jørgens Port*] for enden af St.Jørgensgade. - **21***Børt-Fartøiet*] smakken (færgebåden) over Storebælt. - **37***Birckner*] Michael Gottlieb Birckner (1756-98), præst og forfatter, forkæmper for trykkefriheden, var fra 1792 til sin død præst i Korsør, hvor hans gravmonument er bevaret på kirkepladsen.

144.6*Krebsehuset*] kro ca. 2 km nordøst for Sorø på landevejen til Ringsted; nedlagt i 1870'erne. - **10***anden Examen*] eksamen i forskellige fag som studenterne i perioden 1788-1850 indstillede sig til på universitetet et år efter studentereksamen; indtil 1849 kunne anden eksamen også tages fra Sorø Akademi. - **11***galant*] elegant, fint. - **14***Madam Plambek*] Anna Nielsdatter Rosbjerg (1755-1838), gift med skovridder Martin Plamböck, havde fra 1781 bevilling til krohold i Krebsehuset. - **16***Baggesens Brev til hende*] 18.10.1790 overnattede Jens Baggesen og hans hustru i Krebsehuset. I vrede over regningens størrelse forløb Baggesen sig ved afrejsen om morgenen overfor madam Plamböck, men fortrød allerede i Ringsted sin opførsel og sendte hende en skriftlig 209 undskyldning, der samtidig havde karakter af en anbefaling af Krebsehuset. Madam Plamböck lod brevet indramme og hængte det op i krostuen som en slags reklame (se Aage Welblund og Arthur G. Hassø: *Gamle Landevejskroer fra København til Korsør*. 1946.278ff). - **20***Absalons Grav*] ærkebiskoppen og statsmanden Absalon (1128-1201) ligger begravet i Sorø Klosterkirke. - **20-21***Munke-Indskrifter*] hvad præcist A tænker på er uvist, men muligvis drejer det sig om nogle indskrifter i forbindelse med kalkmalerier i Christian Friis' kapel eller indridsninger i stolestaderne oppe i kirkens kor. - **21***Parnasset*] udflugtsmål på den sydlige side af Sorø sø. - **25***Philosophgangen*] spadseresti i den østlige udkant af Sorø (mellem Priorgade og Ringstedvej). - **26***Flommen*] udtørret moseområde i den østlige udkant af Sorø.

145.17*glad ved Jernbanerne er jeg*] et udtryk for A.s egen holdning, jvf. betragtningen over hans egen første rejse med jernbane 10.11.1840 i EDB 16ff. - **24***en anderledes stor Reise*] hyppig tankegang hos A, jvf. fx slutn. af *Fodreise og Flyttedagen* (IV 246ff).

Pen og Blækhuus

Pen og Blækhuus tryktes første gang i NEH 4-60, der udkom 9.12.1860.

Eventyrets tilblivelse er af H.Topsøe-Jensen dateret til april eller maj 1859, idet det figurerer på den liste over »Eventyr som kunne skrives«, som kan tidsfæstes til april eller begyndelsen af maj 1859 (se ovf. s. XIII), medens det i et utrykt brev til Henriette Scavenius 23.5 (H.G.Andersens Hus. Odense) i forbindelse med et forestående besøg på Basnæs omtales som færdigt: »To Eventyr bringer jeg med, det ene om *Pen og Blækhuus* kjender Deres Naade« (HCA 252). Skønt bemærkningen om fru Scavenius' kendskab til eventyret ikke berøres af Topsøe-Jensen og heller ikke synes umiddelbart forståelig, synes dateringens rigtighed utvivlsom, idet A i et utrykt brev til Signe Læssøe 20.7.1859 skriver: »Før jeg forlod Kjøbenhavn skrev jeg [...] »Pen og Blækhuus«« (Rigsarkivet. N.F. og hustru Signe Læssøes privatarkiv. Arkivnr. 5917).

Motivet med digteren som Guds redskab er allerede foregrebet i en skolestil 1825 (nr.27): »Kunstner! du er jo kun et Redskab for den Høie, du er Midlet gennem hvilket Herren virker, du greb mellem Mængden af dine fine Marmorblokke, og tog dette til at danne en Aphroditte af, Gud tog *Dig* blandt Mængden til at virke igennem; hvius Fortieneste er størst, Dit Kunstnerblik eller Marmoret som lod sig bøie, hvem tilkommer Roesen Gud eller Dig?« (Svanholm 147). Da A selv for alvor var slået igennem som kunstner, overførte han denne betragtning på sig selv i forbindelse med arbejdet på romanen *Christian den Andens Dverg* i et brev til veninden Henriette Hanck 4.11.1831: »jeg er tilfreds med de første Kapitler, jeg troer jeg har opfattet Tidsalderens Aand; Gud vil begeistre mig til det øvrige, thi han er dog den store Mester og Digteren kun Kopisten der skriver hans Tanker ned!« (BHH 18). Sml. også *En Digtters sidste Sang* (1844; SS XII 362).

A.s opfattelse af kunstneren deltes iøvrigt af samtiden, jvf. fx J.L.Heibergs *En Sjæl efter Døden* (1841; Poetiske Skrifter X.1862.233), hvor det ironisk siges af Mephistopheles:

211

Jeg troer, at den store Mand er han,
Som blev et Redskab i Herrens Hænder;
Men den Ild, som i hans Begeistring brænder,
Er ei hans egen; kun inspireert
Han lyder en Magt, han ikke kjender.

149.19*Peer Døver og Kirsten Kimer*] to mekaniske figurer på urværk fra ca. 1500 i Roskilde Domkirke.

150.6-7*Gaasefamilien...fabrik*] omkring 1850 fortrængtes fjerpenen (hovedsagelig lavet af svingfjer fra gæs) af stålpenen, der navnlig blev fabrikeret i England. - **15***en udmærket Violins piller*] jvf. Bemærkninger: »Enhver som har hørt *Ernst* eller *Leonard*, vil i Eventyret *Pen og Bleekhuus* erindre sig det vidunderlige Violinspil« (17). Heinrich W.Ernst (1814-65), østrigsk violin virtuos, gæstede Kbh. 1843. Hubert Leonard (1819-90), belgisk violinvirtuos. optrådte 1847 og 1850 i Kbh. - **18***Vanddraaber*] sml. Dagbøger 29.7.1857 om et besøg hos den ty. pianist og komponist Adolf Henselt (1814-89) ved Gersdorf i Schlesien: »I Formiddags spillede Henselt igjen, vistnok en Time, blødt som Vanddraaber faldt Tonerne« (IV 273; jvf. ib. II 47 om Liszt's klaverspil). - **37***Parabel*] lignelse.

151.4*Malice*] skadefryd.

Barnet i Graven

Barnet i Graven tryktes første gang i *Nya nordiska dikter och skildringar*, utg. och. förl. av Axel Kullberg, Stockholm 1859, der udkom i december 1859.

Eventyret er skrevet i foråret 1859, idet A et par uger før et besøg på Basnæs i et utrykt brev til fru Henriette Scavenius 23.5.1859 meddeler, at han medbringer to eventyr, hvoraf det ene *Barnet i Graven* er nyt (HCA 252). Herudover kendes intet til dets tilblivelse.

Barnet i Graven tilhører den gruppe eventyr, som Rubow 139 omtaler som nye udgaver af tidligere eventyr. Rubow ser det som »en svagere Gentagelse« af *En Historie* (1851; IV 52), hvorimod A selv i Bemærkninger indirekte er inde på motivligheden med et andet eventyr: »»*Barnet i Graven*« ligesom

»Historien om en Moder« have meest af alle mine Digtninger skaffet mig Glæde, idet mangen dybtsørgende Moder i dem have fundet Trøst og Styrke« (17).

212

152.12fornummet] fornemmet, anet.

153.5-6 *Jord i Jorden*] jvf. begravelsesritualet: »til jord skal du blive.«

155.4mægtede] magtede. - **6**men her havde Taarerne frit Løb] muligvis en hentydning til folketroen: »Man maae ei græde over den Døende og allermindst lade falde Taarer derpaa, thi da kan han ei faae Roe i Graven« (Thiele1 III 105), jvf. ndf. 156.21f.

158.15Guds Villie er altid den bedste] A.s forsynstro, se n.t. III 41.24.

gaardhanen og Veirhanen

Gaardhanen og Veirhanen tryktes første gang i NEH 4-60, der udkom 9.12.1859.

På den alfabetiske liste over eventyr, som kunne skrives, udarbejdet af A i foråret 1859, står under G: »Gaardhanen« (ovf. s. XIII). Når Topsøe-Jensen under den nærmere gennemgang af listen imidlertid antager, at *Gaardhanen og Veirhanen* nok er skrevet kort før, han læste det op i Studenterforeningen 12.11.1859 sammen med flere andre af hæftets eventyr (HCA 253), skyldes det sandsynligvis, at han endnu ikke har kendt et brev fra A til Helene Balling dateret Basnæs 12.6.1859, hvori det hedder: »Her fra den landlige Stilhed er ikke meget at fortælle, jeg maatte da skrive op hvad Gjøgen fortalte, hvad Lærke og Nattergal sang, men det gjemmer jeg til Eventyrene, et saadant om »Veirhanen og Gaardhanen« har jeg skrevet herude« (udtrykt; Laage-Petersens Samling Ms. 239 KB).

Rubow (140), som henregner eventyret til gruppen af A.s fabler, mener, at gårdhanen, og vejrhanen måske med, kunne være rettet mod J.L. Heiberg og den heibergske kreds' selvtilstrækkelighed, ligesom tilfældet havde været med papegøjen i *Lykkens Kalosker* (I 233f) og *Boghveden* (I 187f) (Rubow 160).

159.15sveder Spanskgrønt] irrer fordi den er af kobber.

160.5Skrotten] skrutten, maven. - **11-12**til Omgang] til at have omgang med. - **35**basilisk] iflg. da. folketro et uhyre i skikkelse af en slange med hanehoved, som dræber folk alene ved sit blik; jvf. Thiele2 II 300. - **37**allerhønssegards] jvf. »allerhelvedes«.

161.6Vindæg] egl. ubefrugtet, ufrugtbart æg; her tillige ordspil på vejrhanens funktion som vindfløj.

213

»Deilig!«

»Deilig!« blev trykt første gang i NEH 4-60, der udkom 9.12.1859.

Om eventyrets tilblivelse vides intet udover, at det har foreligget færdigt 12.11.1859, da A læste det op i Studenterforeningen (Buket 190).

I Bemærkninger hedder det: »I Historien »Deilig« ere saagodt som alle Enkefruens dumnaive, hverdagsferske Udtalelser optagne fra Naturen« (17), men udover en enkelt episode helt tilbage fra 1835, der direkte indgår i eventyret (se ndf), er det ikke muligt at sige, om inspirationen er udløst ved nogle aktuelle udtalelser. Derimod synes selve kimen til eventyret at kunne føres tilbage til en rejse, A foretog til Nysø i sommeren 1838, idet det i et brev til Theodor Collin 3.7.1838 hedder: »Fra Kjøge fik jeg en meget smuk Dame til Naboerske, kun 16 eller 17 Aar, hun sværmede for Digteren H.C.Andersen lod det til, og det havde Mennesket Andersen godt af, jeg var saa veltalende, som Heden tillod, men Pigebarnet var lidt ubetydelig, Aanden maatte jeg skyde en hvid Pind efter, det var Formen alene jeg hylkede. Til Alt hvad jeg

sagde, udbrød hun: det er mageløst deilig!« (BJC I 130).

162.3*Guldmedaillen*] Det kgl. danske Kunstakademis guldmedalje. - **10***Trommeslag*] officielle bekendtgørelser og andre nyheder af almen interesse blev meddelt af omvandrede trommeslagere. - **14***Boldgade*] tumleplads, distrikt. - **22***Gaspar Hauser*] ty. hittebarn (1812-33), der 26.5.1828 dukkede op i Nürnberg i bondedragt. Totalt uvidende og meget barnagtig blev han sat i huset hos en professor Daumer som byens plejebarn, idet man iøvrigt antog, han var af fornem slægt. Dette rygte styrkedes yderligere, da han i 1833 blev dødeligt såret ved et dolkestød under en spadseretur i slotsparken ved Ansbach. I 1857 havde den da. anatom og fysiolog D. F. Eschricht (1798-1863) i en samling Folkelige Foredrag givet en skildring af Hauser ud fra den hypotese, at han i virkeligheden var evnesvag. - **26***Porten*] Porta del Popolo.

163.2*en stor Plads*] Piazza del Popolo. - *en Obelisk*] den ægyptiske obelisk blev hjemført af kejser Augustus (63 f.Kr.-14 e. Kr.) og opstilledes først i Cirkus, men blev 1589 flyttet til P.d.P. - **3-4***en Organist ... Obelisk*] sml. brev til Edvard Collin, Odense 16.7.1835: »Forleden Aften var jeg i Selskab med een af Honoratiorenes Fruer fra Byen Faaborg, en meget pyntet Dame, jeg viiste hende nogle Kobberstik og siger da: »Her skal De see Indkjørselen til Rom, piazza del popolo. Der staaer en Obelisk som er 3000 Aar gammel.« »En 214 Organist!« siger hun. »Nei, en Obelisk!« - »Ja vist! men hvor kan en Organist blive 3000 Aar!« - Jeg vil døe paa at det er Sandhed hvad jeg fortæller. Et heel Selskab var Vidne dertil« (BEC I 232). - **10***Najade*] de rindende vandes nymfer i den gr.-rom. mytologi. - **18***tør*] må. - **32-33***Ja, naar jeg nu vinder ... saa rejse vi*] selvbiografisk træk. Om A.s intense interesse for klasselotteriet se sagregistre i Dagbøger og div. brevudgaver.

164.17*det stille Vand med den dybe Grund*] gl. ordsprog (Mau 9591), egl. som udtryk for at tavshed og stilfærdig optræden dækker over listighed og lumskhed eller over dybsindighed og skarpsindighed; her ironisk. - **27-28***Pompeji og Herculenum*] blev ødelagt ved Vesuvus udbrud 24.8. år 79 e.Kr.

165.5-6*Thorvaldsen*] da. billedhugger (1770-1844).

166.6-7*Pygmalion fik sin Galathea*] den cypriotiske konge Pygmalion lavede iflg. Ovids *Metamorfoser* 10.243ff engang et elfenbensbillede af en ung kvinde, som han forelskede sig i. Da Afrodite på hans bøn gav statuen liv, giftede han sig med Galathea. - **14***Bisp i en Gaaserede*] udtryk der egl. sigter til St. Martin af Tours (ca. 319-400); da udsendinge kom for at tilbyde ham bispestolen i Tours fandt han sig uværdig dertil og gemte sig i en gåsesti, men røbedes af de skræppende gæs. - **19f.** Sml. Holger, der opgiver sit frieri til Clara pga. tabet af en seleknap i DtB (90f). - **29***Sophie*] af gr. sophia: visdom. Sml. iøvrigt Sophie i O.T. (26).

167.6-8*Alt det ... spurgt ud*] sml. den skånske herre ved nedstigningen i minen i Dannemora i I Sverrig: »Det er det Kjedelige ved at rejse, at man skal see Alting; man kan jo ikke være Andet bekjendt! det er jo en Skam for En, naar man kommer hjem, og da ikke har seet Alting, hvad de Andre spørge om« (112). - **15***fatigueret*] udmattet. - **27***Antikkerne*] statuerne fra antikken.

168.4*Leer, Støv*] dvs. forgængeligt (jvf. bibelsk sprogbrug). - **9***hist oppe ... tilægte*] jvf. Matthæus 22.30.

En Historie fra Klitterne

En Historie fra Klitterne blev trykt første gang i NEH 4-60, der udkom 9.12.1859.

Sommeren 1859 havde A egentlig planlagt en rejse til Rom, men pga. udbruddet af den fransk-østrigske krig 26.4. blev han tvunget til at ændre planer, og derfor skriver han i et utrykt brev til Ingemann i Sorø 1.5., at det i stedet er hans hensigt »at gaae til Jylland, besøge 215 Vestkysten og den nordlige Deel, see Sandklitter og øde Egne, høre hvad Flyvesandet fortæller« (her cit. efter Buket 186). Rejsens formål var således tydeligvis at hente inspiration, hvilket klart understreges i et par breve i de nærmeste uger derefter. Det første gælder etatsråd A.E.M. Tang på Nørre Vosborg, til hvem han mere eller mindre selv havde indbudt sig: »jeg tænker mellem Klitterne at finde mangan poetisk Skat, den vise sig nu i Sagn, Natur eller Stemning, den hele Natur derovre er saa eiendommelig og mig fremmed« (Buket 188). Det andet brev er atter til Ingemann 25.5., hvor han skriver, at han håber »mellem de jyske Klitter [...] at vinde Stemninger til een eller anden god Digtning« (ib. 188).

Rejsen blev langvarig, fra 1.6.-13.9., og omfattede bl.a. et par ugers ophold hos Tang på Nørre Vosborg med en udflugt til Vesterhavet ved Husby klit, et besøg i Fjaltring præstegård med en tur ud til Bovbjerg, og efter en uge i Aalborg desuden besøg på Børglumkloster med udflugter til Løkken og Rubjerg. Endelig var rejsens højdepunkt en tur til Skagen 17.8.-19.8., hvor han kun fik tid til at opholde sig en enkelt dag pga. de

besværlige transportforbindelser.

Det digteriske resultat af rejsen lod ikke vente på sig. I første omgang begyndte han med rejseskitsen Skagen (trykt i Folkekalender for Danmark 1860; SS VI 328ff og i Skagen og En Historie fra Klitterne med efterskrift af Erik Dal 1967), der iflg. brev til Storhertugen af Weimar 16.10.1859 allerede da forelå nedskrevet (Jonas 176). Denne skitse samt de første fire eventyr i NEH 4-60 læste han op i Studenterforeningen 12.11. På dette tidspunkt har han da arbejdet med *En Historie fra Klitterne*, hvilket bekræftes af et brev til kong Max af Bayern 16.11.1859 (BfA II 408) og af en tilklistret rettelse om Jørgens arrestation i **m** skrevet på bagsiden af en brevkoncept dateret 18.11.1859.

Skønt A i Bemærkninger om Jyllandsrejsen skriver, at han her fandt »en Natur og et Folkeliv, der kunne understøtte de Tanker, jeg ønskede at nedlægge i en Digtning« (17), er *En Historie fra Klitterne* tydeligvis også inspireret af St.St.Blicher, hvis noveller A havde læst under et ophold i Silkeborg i maj 1850 (Dagbøger III 393). Selve de spanskes stranding (173-75) minder således stærkt om strandingen i Marie (1836. Samlede Skrifter XIX. 1929. 189-95) helt ned til de mindste detaljer. Skønt Jørgens senere skæbne er vidt forskellig fra Maries hos Blicher, er der dog hos begge digtere tale om et menneske, der bliver sindssygt af kærlighedssorg, ligesom personnavnene Jørgen og Marie også benyttes af Blicher. Endvidere bærer eventyret spor af træk fra Fjorten Dage i Jylland (1836) samt Vestlig Profil af den cimbriske Halvø (1839).

Men A indhentede også oplysninger fra andre kilder. I Dagbøger 216 26.6.1859 skriver han: »Fik trykte Sager om Ringkjøbing Amt fra Etatsraad Trap« (IV 324f), hvormed tænkes på den netop da udkomne førsteudgave af J. P. Trap: Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark. Speciel Deel. 2.Bind. II 1859. Hos Trap har han under afsnittet om Skagen fundet en henvisning til Olaus Olavius: Oekonomisk-physisk Beskrivelse over Schagens Kjøbstæd og Omegn (1787), ligesom det af eventyret indirekte fremgår, at han har benyttet Pontoppidans Danske Atlas V (1769) til Skagensbeskrivelsen. Endelig kan nævnes, at A selv i Bemærkninger nævner C.Brinck-Seidelins Hjørring Amt (1848), hvori findes »en fortræffelig Skildring af Skagen« (18).

Hvad angår kilderne til Spaniensafsnittet er der mere usikkerhed, men måske har han benyttet Chr.K.F.Molbech: En Maaned i Spanien² (1856), som det nævnes af Hans Aage Paludan i I Spanien (129).

Den jyske natur og folkeliv var dog kun den ydre anledning til og ramme om det egentlige i eventyret. Kimen skal søges adskillige år tidligere, omend uvist hvornår. I den meget fyldige omtale af *En Historie fra Klitterne* i Bemærkninger siges det nemlig, at eventyrets tematik omkring et liv efter døden som et menneskeligt forlangende til erstatning for et uretfærdigt liv »udsprang ved en Samtale med *Oehlschläger*« (17). Da denne var død i 1850, var det altså en problemstilling, A længe havde grundet over, og som han iøvrigt med mindre held havde forsøgt at give digterisk form i romanen At være eller ikke være (1857).

169.24 *formaaende*] indflydelsesrig.

170.6 *Det er i Grunden ... leve evig*] sml. Niels i At være: »Det er egentlig en uendelig Hovmod af os Mennesker at ville leve evig, og det med Tanke og Bevidsthed. Hvad giver os Ret dertil? Mon vel vor Kløgt, vor Udvikling?« (89). - **6-7** *blive som Gud ... Slangens Ord*] 1 Mos. 3.4-5. - **18-21** *hvormange Tusinder ... den Retfærdige*] sml. Esther i At være: »*Udødelighed!* Guds Kjærlighed forsikkrer os det, Guds Retfærdighed betinger det. Vi Alle, i hvor snever vor Levekreds i Verden er, fornemmer Disharmonierne, see den ulige Fordeling af Velværen, af det Godes Løn i denne Verden [...] Regnestykket her gaaer kun op ved det Tal: *et evigt Liv*. Dette er derved for mig saa matematisk vist, som to og to er fire!« (194f). - **29** Fri gengivelse af Johs. 14.2: »I min Faders hus er der mange boliger.« - **31-32** *ogsaa Dyret ... fortæbes*] et stærkt omdiskuteret emne i den rationalistiske teologi, se Holbergs epistel 31 (samt kommentar i F. J. Billeskov Jansens udgave VI.1946.68f). Sml. også Bodil om hunden Hvaps i At være: »Hvor megen Forstand har ikke et saadant Dyr, tidt mere end mangt et Menneske! Det er forunderligt at tænke, at en saadan Skabning kun fik 217 sin Tilværelse for dette Liv« (88) samt *Det gamle Egetræes sidste Drøm* (III 55.11). - **41-171.1** *Et saadant Minut ... forsvinde*] reminiscens af Goethes Faust (v. 1700 og 11582).

171.17 *Kongens Søn af England*] DgF nr. 15. A citerer efter Den engelske Prints Skibbrud i: Abrahamsen, Nyerup og Rahbek: Udvalgte danske Viser fra Middelalderen II. 1812.260ff. - **19** *Silketvinde*] silkegarn snoet omkring tovet.

172.1 *Kong Christian den Syvende*] 1749-1808; konge 1766. - **4-6** Sml. Dagbøger 8.7.1859: »Vi kom nu til Huusby Præstegaard [...] en deilig Have med høje Træer, lune Gange og en Mylder af Roser; Overgangen særdeles stor fra Klitterne] vilde Eensomhed« (IV 333). - **12-16** Sml. Dagbøger 8.7.1859: »Klitrækken hævede sig som et Bjergland, takket og savformet i meget vexlende Spidser« (IV 331) og 21.7.: »Bovbjerg strækker sig vist en halv Mill, Vandet har ædt ind, som man med store stærke Tænder kan bide ind i et Smørrebrød, Gruus, Leer og Mergel er Bestanddelene [...] Alt truede med at falde og vil falde« (ib. 340f). - **20-23** Sml. Dagbøger 20.7.1859: »Vi kom til... [: Gørding] Kirke, der er uden Taarn, reist af Qvadersteen og synes at kunne taale en Overskylling af Vesterhavet« (IV 340) samt brev til Ingemann 30.7.1859: »Her er

Kirker fra det tiende Aarhundrede; de see ud som Klippeknolde, Vestenvinden, og Havet med, kunde bruse over« (BfA II 405). - **22-23**skulde staae] ville blive staaende. - **25-26** Sml. Dagbøger 22.7.1859: »Efter Frokost [...] kjørte vi, forbi Kirkegaarden [i Fjaltring] hvor ikke var Busk eller Træer« (IV 341). - **30**Træbul] træplanke (af hel stamme).

173.10-11 Sml. Dagbøger 3.8.1859, Rubjerg: »nogle Klitter [...] vare næsten det nøgne hvide Sand, Vinden tog fat et Sted og Sandet stod i Veiret, saa at jeg troede at det var Røg« (IV 348, jvf. også ib. 350). - **22-23** Sml. Dagbøger 9.8.1859: »nede ved Lykken [: Løkken] var hele Gaden i et Sandfog, smaa skarpe Stene pidskede i Ansigtet« (IV 350). - **27**fortvivlende Aander] jvf. udtrykket »fortvivlelsens ånder« om de fordømte i Helvede. - **33**sortladne] mørke, på grænsen til det sorte.

174.3 Sml. Dagbøger 9.8.1859: »Stærk Storm; Søen vælter skumhvide Bølger, hele Kysten synes i hvidt Skum [...] Hele Havet var som eet stort Vandfald der styrtede mod Kysten, lange Bølger skumhvide skyllede over hinanden lige ude fra Horizonen« (IV 350f). - **7**Kabellængder] 1 kabellængde: 185 m. - **13**Bugs pry] bovspyd; svær stang der udgår fra forenden.

175.2Vraa] hytte. - **11**Bovbjerg] 46 m høj lerklint ved Vesterhavet mellem Limfjorden og Nissum Fjord. - **13**Herr Bugges] Niels Bugge (d. 1359); boede oprindeligt på Nørre Vosborg inden han 1345 flyttede til Hald ved Viborg. B. med tilnavnet Kong B. pga. hans store 218 jordbesiddelser og rigdomme lå igennem 1350'erne i stadig strid med kongemagten og blev myrdet i Middelfart, da han var på vej til Slagelse for at slutte forlig med kongen. - **17-18**da Vestkystens Beboere ... den Strandede] sml. O.T. 12. - **34**Huusby-Klitter] mellem Nissum Fjord og Vest-Stadil Fjord vest for Vedersø. - **36**beskærer] giver, forunder.

176.8Jordsmon] jordbund. - **14-15**Hvor fuldt op ... Lyst og Leg] hvor stor lyst havde han ikke til forlystelser og leg. - **16**et Mosaik af Rullesten] sml. Dagbøger 8.7.1859, Husby klitter: »der var i Sandet som et Mosaik-Gulv af afrundede Steen« (IV 332).

177.5Aalebonden] omrejsende handelsfolk, der i sommertiden bragte ål til købstæderne, jvf. O.T. 89 og *Ib og lille Christine* (II 301). - *Fjaltring*] landsby ca. 4 km syd for Bovbjerg. - **9-10**Bimpe] lille trædunk. - **19-34**Ude i Aaen ... sagde Aalebonden] sml. etatsråd Tangs fortælling i Dagbøger 5.7.1859: »Aalemoder sagde til Døttrene, gaae ikke forlangt for saa kommer den fæle Aalestanger og tager jer men de gik aligevel og af otte Døttre kom kun de fire hjem til Aalemoder og de jamrede, vi var gaaet bare lidt fra Døren saa kom den fæle Aalestanger og stak vore fire Sødskende, de komme nok igjen sagde Aalemoder, nei sagde Døttrene, for han naaede dem! - de komme nok igjen sagde Aalemoder, nei han skar dem i Stykker stegte dem og aad dem. De komme nok igjen sagde Aalemoder. Nei for han drak et stort Glas brændeviin oven paa! - »Drak han Brændeviin til!« sagde Aalemoder! o gu, o ju! da komme de aldrig meer igjen! for Brændeviin gjør det af med een! og derfor skal man drikke Brændeviins Snaps til Aalen! sagde Manden« (IV 329). - **35**Flittergulds-] tyndt udhamret messingblik.

178.6ff. Det første Vosborg (oprindeligt kaldet Oseborg) lå sydvest for det nuværende Nørre Vosborg ved Storåens udmunding i Nissum Fjord, og skal være opført af Niels Bugge. Denne borg skal være ødelagt under en stormflod i 1532, hvorefter Predbjørn Podebusk den yngre (d. 1541) flyttede borgen til den nuværende beliggenhed, jvf. iøvrigt Thiele 2 I 281ff. - **14**den gamle Vise] Bugge nævnes i flere folkeviser (jvf. DgF nr. 156, 157, 158 (og 331)). - **32** Sml. Dagbøger 12.7.1859: »Paa Volden herom voxer et heelt Teppe af Bregner, der er fra den ældste Tid fra Frø i Jorden, da Landet her havde Skov« (IV 337). - **34-36** Sml. Dagbøger 10.7.1859: »Jeg skulde her i Haven vælge mig en Plads og valgte den under et Hyldetræ lige i Hjørnet nord vest, dertil skrev jeg et Vers som skal sættes op der paa en Tavle« (IV 335). - **39**gjemte for den gamle Mand] se n.t. II 66.23.

179.1age] køre. - **11**Lokemanden ... Faarehjord] jvf. Jylland mellem tvende Have: »Hvor nu Loke sine Hjørde / Driver, Skove voxer til« (1859; SS XII 382); se iøvrigt Axel Olrik i DaSt 1909.70ff. - **18-19**de mange giftige Hugorme] sml. Dagbøger 13.7.1859: »laar er mange Hugorme« (IV 337). - **19-20**Ulve ... Ulveborg Herred] sml. Dagbøger 219 13.7.1859: »her i Egnen har været mange Ulve, derfor endnu Navnet Ulfborg« (IV 337); denne folkelige etymologi er iøvrigt fejlagtig, idet 1. led er af uvis oprindelse, men muligvis er et oldda. *ula: ugle. - **24-25**en af Hestene ... Been] sml. etatsråd Tangs fortælling i Dagbøger 5.7.1859: »En gammel Kone havde fortalt hvordan en Hest havde slaaet en Ulv og stod paa den, skønt den var bidt og revet i Benene« (IV 329). - **29**Sandklitter] sml. udsigten fra Ulfborg præstegård i Dagbøger 11.7.1859: »Fra Gruusbanken saae vi hen til de høie Klitter her er høit inde i Landet, et Par Mile, Flyvesand Stormen har drevet ind« (IV 336f).

180.4-5 Sml. Dagbøger 13.7.1859: »Jeg fandt mange Blaabær. Der samledes en heel Talerken fuld« (IV 337). - **5**Revlinger] krækling; *Empetrum nigrum*. - **15ff.** Sml. Dagbøger 8.7.1859 i forb. m. en udflugt fra Nørre Vosborg til Husby: »mange Historier har jeg i Dag hørt, een om den begravede Havmand. Nede ved *Huusby* Kirke blev stærk Sandflugt der ikke kunde standses og man søgte derfor en Viismand, der spurgte om intet Liig fra Stranden her var begravet af dem. Jo, »grav ham op det er en Havmand, der har sovet paa Strandbredden og nu vil Havfolkene have ham tilbage!« og de gravede og som den Vise havde sagt, han laae og pattede paa sin Tommelfinger; nu lagde de ham paa en Kærre, spændte to Qvier for og da foer disse til

Stranden og ud i Havet, thi Havmanden drev dem afsted og Sandflugten standsede« (IV 333f). - **23**Karre] tohjulet arbejdsvogn. - **33**Tamp] prygl, bank.

181.37-38det skal være ... siger man] reminiscens af A.s egen teori, da han ville til København i 1819: »Man gaaer først saa gruelig meget Ondt igjennem [...] og saa bliver man berømt« (MLE I 50).

182.15lakkede] gik. - **18**tidt blev han varet ... er han væk] alm. antagelse iflg. folketroen, jvf Folk og Fauna I 268. - **23-24**Hyre ... Holland] sml. Dagbøger 5.7.1859, hvor etatsråd Tang fortalte A om sin bedstefar, købmand Peder Tangs (1737-1826) ungdom: »han maatte som Comisjonær gaae med Skibe til Norge og især Holland« (IV 329).

183.3vittigt talt] pga. af rimet gryde og jyde, måske også ref. til udtrykket jydepotte. - **11**Æsepige] allerede i O.T. anvendes »Ees'en«, hvor det i en fodnote forklares som fiskemadding (90), men æsepigerne nævnes ikke. Omend A kan have faet ordet forklaret mundtligt, tyder ordvalget på, at kilden er Blichers Vestlig Profil af den cimbriske Halvø, hvor det siges, at de har flg. tre funktioner: »at lave Mad til de fra Havet Hjemkommende, at rense de fangede Fisk og at sætte Maddingen («Esen») paa Krogene; af hvilken sidste Bestilling de benævnes »Ehspiger«« (1839; Samlede Skrifter XXIII. 1929.117). Hvad angår funktionen at modtage fiskerne med varmt øl, nævner Blicher i en fodnote i Marie: »Disse haardføre Mennesker have nemlig 220 for Skik, aldrig at føre Levnetsmidler, hverken vaadt eller tørt med sig paa Havet; hvorfor de stedse ved Landingen modtages med en Hjertestyrkning af varmt Øl« (Samlede Skrifter XIX. 1927.188). - **37ff.** Sml. Dagbøger 5.8.1859 om en udflugt til Løkken: »det blæste lidt, flere Fiskerbaade var ude [...] jeg løb [...] til Klitterne og saae en Baad nærme sig Land [...] saae Baaden sætte over Revlerne, det var som om den blev slugt af Havet; efter den anden Revle, syntes den at gaae tilbage, de roede med Aarerne og laae dog stille og nu kom en Sø og de foer mod Kysten, da Baaden stod fast, sprang de i Vandet og ved hver ny Bølges Hjælp trak de den høiere op« (IV 348f) samt Olavius: »Naar en Baad skal løbe lykkelig igiennem et Søebrud ved Landet, bestaaende af 18 til 24 Led, og Havet er ret i sin fulde Kraft, da hedder det, at Roergiengeren passer vel paa, og har den Kommando, Hurtighed og Mod, som dertil hører; thi ellers er Mandskabet tabt i en Hast« (297).

184.22snoe Tvinde] egl. sno, tvinde tråde; her billedligt om de onde planer, der (ikke) kunne uddrages af hans bitterhed. - **27-28**Sotteseng] dødsleje. - **35**Gammel-Skagen] eller Højen ved Skagerak ca. 2 km vest for Skagen by.

185.6stumpet] sløvt, dvask. - **20f.** Sml. Aphtanides, der giver afkald på Anastasia i *Venskabspagten* (1842; IV 41f). - **31-32**et Andenæb syet i Buxerne] sml. optegnelse fra 1859 i Optegnelsesbog 11.2 under afsnittet Dansk Overtro: »Den som syer et Andenæb i sin Buxesøm bliver elsket af alle Fruentimmer« (FoF X 129); jvf. også Feilberg: Ordbog over Jyske Almuesmål IV 1912.13.

186.15godt Mod er godt Værge] ordsprog (Mau 6 529). - **40**Ladefogden] en slags forvalter, der forestår driften på herregård, herunder også har opsyn med hovarbejdet.

187.2Tatersken Langemargrethe] Anna Margrethe Sørensdatter (ca. 1720-94), også kendt fra Blichers noveller bl.a. Fjorten Dage i Jylland. A.s beretning om Langemargrethe har intet med virkeligheden at gøre, idet hun på intet tidspunkt har siddet som fange på Nørre Vosborg, men derimod i Viborg Tugthus, hvor hun også døde, ligesom hun hverken var anklaget for barnemord eller trolddom. A.s Langemargrethe har heller intet tilfælles med Blichers figur, men bygger på lokale sagn, jvf. et utrykt brev til Ingemann fra Nørre Vosborg 11.7.1859: »Mange Sagn har jeg alt hørt. Her i Kjelderer er det at Taterqvinden »Langemargrethe« sad, hun havde revet Fosteret ud af fem frugtsommelige Koner, for at spise det varme Barnehjerte og meente at naar hun havde ædt det syvende, da kunde hun gjøre sig usynlig, Andre sige da meente hun at kunne flyve« (Collinske Brevsamling XVII KB). Om Langemargrethe se iøvrigt Jeppe Aakjær:

St.St.Blichers Livstragedie II. 1904.124ff. - **21-22** Samvittighed ... 221 Hovedpude] gl. ordsprog (Mau 8 318). - **25**Mare] egl. i folketroen (kvindeligt) væsen som hjem søger sovende om natten ved at sidde, »ride« på dem; her brugt billedligt om overtroens plage. - **30**Svanwedel] Herman Frantz von Schwanewede (1637-97), officer. Efter en tid i svensk krigstjeneste kom S. 1659 i fangenskab ved slaget i Nyborg og trådte 1660 i dansk krigstjeneste, hvor han efterhånden avancerede til generalmajor 1692 og fra 1694 havde inspektionen over rytteriet i Jylland. 1687 købte han Nørre Vosborg, og der knyttedes en hel sagnkreds omkring hans eventyr og bedrifter, bl.a. kendskab til den sorte kunst og åndemanen, jvf. Thiele2 I 139. - **31-32** Bindehunden ... Rækværket] Nørre Vosborg ejedes 1745-54 af Hendrik de Leth, der ikke havde ro i sin grav pga. sin hårdhed mod sine folk. Hver nat kørte han over vindebroen i en kare med seks sorte heste. »Derved skete det, at Bindehunden som stod paa Broen, hver Morgen fandtes hængende i sin Lænke ud over Rækværket« (Thiele2 I 284).

188.4-5Bøndergaarde ... Herreguarde] i perioden 1670-1700 blev ca. 70 selvejede bønderlandsbyer nedlagt og jorderne underlagt nyoprettede herregårde, der som regel ejedes af den nye adel og borgerlige godsejere. - **6**Birkedommer] forestod retten i birkerne, d.e. mindre retskredse, der ikke var underlagt herredstingene. I 17. og 18. årh. havde de lokale herremænd stor indflydelse på udnævnelsen af

birkedommerne, der ikke var jurister. - **7**Boeslodsfortabelse] fortabelse af formue. - **7**pidskes til Kagen] piske den dømte, medens vedkommende er bundet til kagen, en skampæl anbragt på et offentligt sted. - **21-24** Sml. Dagbøger 18.7.1859, Nørre Vosborg: »Til Morgen hørtes Havet som tusinde Vogne rulle langt borte« (IV 339). - **33**Blaargarns] garn spundet af blå, dvs. af affaldsproduktet ved skætning og hegling afhør eller hamp. - **38**vitterligt] offentligt kendt.

189.5Mundlæderet] snakketøjet. - **28-31**intet Livsens Bæger] sml. A.s tanker om Guds algodhed i Fodreise: »Intet Menneske, om det stod til ham, vilde have Hjerte til at fordømme, selv den værste Forbryder til en evig Straf og Pine, hvorledes skulde da Gud - den høieste Godhed - kunne nedstøde sin kjæreste men vildtfarende Skabning i et Helvede, en evig Marter« (30f). Sml. også *En Historie* (IV 52). - **35-36**en Afkrog] sml. Skagen: »Vi ville besøge denne »Danmarks Afkrog«« (SS VI 328).

190.1-4Fata Morgana ... Hjord] sml. Jylland mellem tvende Have (SS XII 382). - **6-10**Mandene med det lange Skjæg ... ud af Landet] jvf. Saxos Gesta Danorum VIII bog, som A tilsyneladende ukritisk støtter sig til, skønt bl.a. Holberg (DH I 32) afviser folkesagnetens overlevering om longobardernes oprindelse. Longobarderne kom i virkeligheden fra egnen omkring Nedre-Elben og drog i folkevandringstiden mod syd, hvor de 568 e.Kr. drog ind i Italien. - **9**Gambaruk] måske en 222 skjult hilsen til Signe Læssøe, der i en tak for A.s mindeligt i anledning af 200-årsdagen for stormen på København 11.2.1659 De danske Qvinder (SS XII 506) skrev: »Jeg fældede Glædestaarer ved hver skjøn Tanke i Digtet, og *Gambaruk*, *Thyra* og flere af de ædle Kvinder saae jeg i Aanden tilvinke den Ædling deres Bifald, fordi han mindedes dem« (N.Bøgh: Signe Læssøe. 1877.228). - **18-19** »Vendilskaga« ... *Skrifter*] sml. Trap Danmark 2.2. s. 23: »Navnet Skagen eller Skaven (»Skaffwen«) som det ogsaa skreves i ældre Tid, kommer af det gamle Ord Skage, som betyder et Næs eller en Landstrimmel, der løber skjævt ud i Havet, hvorefter ogsaa hele den tilgrænsende Deel af Jylland kaldes i de gamle Sagaer Vendilskage.« - **28-32** Sml. Dagbøger 18.8.1859, Skagen: »Espalie aftørrede Fisk udenfor Husene, paa disse Skibstømmer benyttet, hist og her et lille Skuur hvis Tag er Skroget af en Baad« (IV 357). - **32-36**Hele Strandbredden ... ligge og raadne] sml. Olavius: »Ao 1785 i Junii Maaned f.Ex. løb Silden saa hyppig til, at den ene Arm af Vaadet neppe kunde komme ud i Havet, førend Silden læsseviis blev trukken i Land; men Fiskerne lod den deels ligge ved Stranden og raadne, og deels kastede den ud i Havet igjen« (167).

191.7Væne] folkevisesprog: smuk, skøn. - **10**Sø] stor bølge. - **17-18**stor og stadselig ... *Byen laae*] sml. Trap Danmark 2.2 s. 23: »Byens gamle Kirke, den anseelige *St.Laurentii Kirke*, af imponant Størrelse (den skal have været den længste Kirke i hele Vendsyssel) beliggende henved 1/4 Mill Sydvest for den østlige Deel af Byen, bygget i gammel gothisk Stiil, efter Sagnet af Skotter og Hollændere, som forud fiskede under Kysterne.« - **24-26**Jomfru Maria ... *Altertavlen*] sml. Olavius: »Et fortræffeligt smukt Billede, staaende oven over Altertavlen, og som forestiller Marie med Barnet, holdende paa en forgyldt Veltkugle« (53) samt Pontoppidans Danske Atlas: »en smuk Altertavle fra de catholske Tider, med et kronet Mariæ Billed i Midten« (V. 1769.217). - **26-31**de hellige Apostle ... *Loftet*] A benytter her trods uforligeligheden træk fra både Olavius og Pontoppidan af kunstneriske hensyn, idet Olavius 52 kun taler om borgmestres og rådmænds portrætter og bomærker, men ikke om apostlenes billeder. Iøvrigt omtales det øvrige inventar heller ikke. Dette nævnes derimod hos Pontoppidan, hvor det desuden siges: »Bag Kirkedøren er tvert over Kirken et Chor, byggt 1586, som har været smukt, men nu forfaldet, med Apostlernes og endeel Lærefædres udhugne Billeder, med deres Navne over, og under hver en Borgemesters eller Raadmands Navn der i Skagen« (217f). Hos Pontoppidan forekommer således kun borgmestres og rådmænds navne under de hellige billeder, ikke deres portrætter. Iøvrigt har A misforstået Pontoppidans oplysning om »et Chor«, der retteligt er et pulpitur.

223

192.3-4Makrelstimerne ... *hvor de gik*] sml. Olavius: »Af Makreel falder en temmelig Mængde ved Schagen, og har jeg ofte seet dem spille i Vandet ved og kort efter Solens Nedgang, da de skinne jo meer jo mørkere Natten bliver, og phosphorisere Havet allevegne, hvor de fare frem« (166). - **192.4-5**Knurhanen ... *jaget*] sml. Olavius: »Denne lidet over en halv Alen lang og ligesom med smaa Stierne betegnede smukke Fisk er paa Schagen bekiendt under det Navn Knurr, men i Søndmør kaldes den Riot eller Knurhane, formedelst den Knurren eller Lyd, som Fisken saavel her som der giver fra sig, efter at den nylig er bleven fanget. Uden Tvivl ere der ellers faa Fiske, som have koldt Blod, der betegne Dødens Angest og Nærværelse ved Hysten eller Knurren, og jeg kiender kort sagt ingen, der bære sig saaledes til, foruden denne, undtagen Kolkkrabben eller det Moluscum, *Sæpia loligo*, hvis ynkelige Hysten fuldkommen kan høres en halv Fierdingvei, naar det bliver jaget paa Land af Graasei eller andre ligesaa farlige Efterstræbere« (149). *Kolkkrabben*, som A på baggrund af Olavius' beskrivelse fejlagtigt anser for en fisk, er i virkeligheden blæksprutten *Loligo* forbesi, der forekommer i store stimer ved de nordjyske kyster sidst på sommeren og om efteråret. Iøvrigt har Olavius overført den islandske betegnelse for blæksprutten *Ommatostrephes sagitatus*, *kolkkrabbi*, til den danske *Loligo* forbesi. Se iøvrigt A-iana 2 rk. IV 198f. - **13-15**Efteraaret ... *Baad*] sml. Olavius om sandflugtens følger: »man [kan] neppe komme frem med Hest og Vogn eller til Fods paa sine Steder i Gaderne, og allermindst, naar det har regnet stærk eller sneet, da Vandet bliver staaende midt imellem de heslige Sanddynger; og kommer det af det tunge Sand, som Indvaanerne stedse maae ælte og traske i, at ikke alleene de Indfødte i Byen, men og andre, som længe have opholdt sig paa Stedet, blive krogede over Lændene« (68f, jvf. også 337). - **20-23**en gammel Krønike ... *Grav*] iflg. Thiele2 I 4 skal den engelske kong Angel (Amlred) være gået i land ved Bovbjerg og sat sig fast ved Rammediget ved Fjaltring. Danskerne

lokkede imidlertid englænderne ind til en mose på Gudum hede, hvor de i et slag fældede dem. Kongen begravdes i en høj, der kaldes Angels høj. Tilsyneladende har A accepteret den lokale identifikation af Angel med Amlø, til hvis person Feggeklit ved Mors er knyttet (Thiele 2 I 14f). Med Saxos fortælling om Amlø (III bog) har sagnet heller intet at gøre, skønt udtrykket »en gammel Krønike« kunne lede til denne antagelse. Jvf. iøvrigt Dagbøger 22.8.1859: »Nordnordvest for Rysensteen ligger Rammedige i Rammesogn, det er et Slags Dannevirke af en halv Miils Længde, her er en uendelige Mængde Kjæmpehøie, og Sagnet mælder at her leverede Prinds Hamlet et Slag, her skal han ligge jordet« (IV 341) samt BfA II 405. - **39-193.2** *under Loftet ... Bøndergaarde*] sml. Dagbøger 9.7.1859, hvor A foretog en køretur rundt 224 til de store bøndergårde i omegnen af Nørre Vosborg og bl.a. kom til »en stor prægtig Gaard og alt inde og ude pynteligt. Kjøkkenet saa reent og pynteligt, hele Loftet der var et Mosaik af Skinker, Pølser og røget Kjødmad« (IV 334f).

193.16-17 *den kjønne Pige ... kjønne*] en skjult og privat kompliment til de unge damer A havde truffet under sit ophold på Asmildkloster ved Viborg, jvf. Dagbøger 6.9.1859 ved afrejsen: »Nu var jeg omtrent en Mill fra Viborg, da saae jeg Frøken Olsen, Rectorens Datter og nu kom Biskoppens Datter frem, Hun, hendes Søster, begge Rectorens, Frøken Hjort og endnu en ung Dame vare gaaet en Miil ud. af Byen for endnu engang at see mig, sige lev vel og hver give mig en Bouquet, jeg trykkede deres Hænder og fik Taarer i Øinene; inderlig bevæget og Gud taknemlig kjørte jeg afsted« (IV 364). - **22-24** *Fyrtaarnet ... Vippepanden*] anakronisme; vippefyret, bygget 1564 (og rekonstrueret i vor tid) havde intet tårn og var nedrevet i 1747 i forbindelse med opførelsen af et nyt fyrtårn, et pandefyr, hvilket såvel Olavus (23) som Trap (2.2.24) gør opmærksom på. - **30-31** *Skagens ... Vand*] reminiscens af Blicher: Vestlig Profil af den cimbriske Halvø, beskrivelsen af Skagen: »Svanen er den gamle Kirkes Taarn og Tag [...] Hvad jeg - for Rimets Skyld - kaldte en Trane [...] det er hverken meer eller mindre end et Fyrtaarn« (Samlede Skrifter XXIII. 1929.158).

194.18-19 *Leviathan*] Livjatan, gammeltestamentligt kaosuhyr i drageskikkelse, der hører uadskilleligt sammen med oceanet, og som Jahve besejrede, omend det stadig ligger i dybet og truer.

195.4 *Feltskeer*] ikke-medicinsk uddannet læge (oprindeligt ved militæret). - **18** *faet sin Helsot*] blevet døds syg. - **37-38** *Herren ... Gjæringer*] Salme 145.9.

196.18 *Hans Barmhjertighed ... Gjæringer*] jvf. n.t. 195.37-38.

197.29 *sprænge Gravens Steen*] allusion til Kristi opstandelse (Markus 16.1-8).

198.1 *Intet Liv skal fortæbes*] måske allusion til Peters 2. brev 3.9. - **17ff.** I 1770'erne blev sandflugten en stadig større trussel mod St.Laurentii kirke, hvor man måtte skovle sandet væk for at holde adgangen til kirken fri. Da kirken samtidig var blevet så forfalden, at der var fare for at holde gudstjeneste i den, blev den nedlagt i 1795. I de flg. 15 år blev den revet ned i flere tempi og inventar og byggematerialer solgt ved auktioner, så kun nogle enkelte ruiner samt kirketårnet, som det allerede 1795 var blevet bestemt skulle bevares for at tjene som sømærke, stod tilbage. A.s forestilling om at kirken ligger fuldt bevaret under sandet er således fri fantasi, men kan have sin baggrund i Trap Danmark, hvor det siges, at kirken »blev paa Grund af Sandflugten nedlagt 1795 og er senere aldeles tilfløiet« (2.2.23).